

Édes Anyanyelvünk

2009. ÁPRILIS

XXXI. ÉVF. 2. SZÁM

A TARTALOMBÓL:

Nagy Levente:
Megszületett a *coach*
magyar megfelelője

Baksa Péter:
Radnóti Miklós Naplóját olvasva

Buvári Márta:
Szálkák

Holczer József:
Az állatok „beszéde”?

Kemény Gábor:
Összetéveszthető szavak

Minya Károly:
A neologizmusok és
az archaizmusok skálája

Dede Éva:
Könyör-gök, fogadják el!!!

Balog Lajos: Kátyúzzunk?

És: nyelvi játékok,
új szavak, szómagyarítás

Deák-Ébner Lajos: Esküvői menet
1888

É
A

Kocs községből indult hódító útjára, megjárta Nyugat-Európa forgalmas országútjait, és mire hazatért, már rá sem ismertünk. Vagy mégis? Isten hozott, *kócsing!*

Néhány napja került sor a Business Coach Szakmai Közösség országos fordítási pályázatának eredményhirdetésére és a díjak átadására is: a *coach* kifejezésre kerestek ötletes és használható magyar megfelelőt. A fordítások elbírálását egy újságírókból, „üzleti edzőkből” és többek között a Manyszi nyelvészeiből álló csapat végezte, Koczó Ildikó felelős szerkesztő, Komócsin Laura és Balázs Géza nyelvész vezetésével.

Megszületett a *coach* magyar megfelelője

A zsűri által legjobbnak ítélt fordítások a következők lettek:

1. *edző / üzleti edző* (beküldte: Fülöp István, TRM Fordítóiroda)

2. *kócs* (beküldte: Lőrincz Ildikó, Nalco)

3. *elmeedző / elmedző* (beküldte: Gáspár Zoltán, Clarte Consulting)

A feladat érdekességét az adta, hogy a *coach* szó magyar gyökerű. A XVI. században épült be az európai nyelvekbe a Kocs faluban gyártott könnyű lovaskocsi népszerűségének köszönhetően. Így például a kocsi olaszul *cocchio*, németül *Gotschi*, *Kutsche*, angolul *coach*, hollandul *koets*, románul *cocie*, szlovákul *koč*, lengyelül *lotczy*, spanyolul *coche*, franciául *coche*.

A XIX. század elején Oxfordban már *coach*-nak nevezték azokat a tanárokat, akik vizsgára készítettek fel diákokat, szinte „a hátukon cipelve” őket. 1861-ből ismert a *coach* szó első használata *sportedző* értelemben. Több mint száz év múlva pedig egy új szakma született, *coaching* névvel. Magyarországon viszont meg lehet, hogy már *üzleti edzés* formában válik ismertté.

Nagy Levente

TARTALOM

Nagy Levente: Megszületett a <i>coach</i> magyar megfelelője	2
Baksa Péter: Radnóti Miklós Naplóját olvasva	3
Maróti István beszélgetése Kiss Gáborral	4
Balázs Géza: Miért érdekes? <i>Út vagy utca?</i>	5
Buvári Márta: Szálkák	6
Holczer József: Az állatok „beszéde”?	6
Kemény Gábor: Összetéveszthető szavak	7
Boksay Zoltán: Mögöttes tartalom népdalainkban	8
Minya Károly: A neologizmusok és az archaizmusok skálája	9
Dede Éva: <i>Könyör-gök</i> , fogadják el!!!	10
Balog Lajos: Kátyúzzunk?	10
Gréci-Zsoldos Enikő: Hódít a <i>csekkolás</i>	11
Mátis Bernadett: A tojáslabda sportjai. A rögbi	12
Zilahi Lajos: <i>Seregi – seregély</i> a sárréti nyelvjárásokban	12
Büky László: „Hun író, hun <i>savó</i> ”	13
Elekfi László: Rendezzük birtokviszonyainkat!	13
Heltainé Nagy Erzsébet: A magyar stilisztika útja	14
Szilágyi Ferenc: A világ nyelvatlasza	15
Dr. Del Medico Imre: Tisztelt Szerkesztőség!	15
Dede Éva: www.manyszi.hu.	16
Hírek, események	17
Pontozó	18
Szójátékos csattanó	19
Új szavak, kifejezések (54.)	19
Nyelvész-leletek, nyelv-észleletek	20

ÉDES ANYANYELVÜNK • AZ ANYANYELVÁPOLÓK SZÖVETSÉGÉNEK FOLYÓIRATA

Megjelenik évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben – a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottságának és a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak a támogatásával.

Kiadja: az Anyanyelvpolók Szövetsége

Felelős szerkesztő és kiadó:
Grétsy László

A szerkesztőség tagjai:

Balázs Géza, Kemény Gábor, Maróti István

A szerkesztőség címe:

1088 Budapest, Múzeum krt. 4/A II. em.

Telefon: 411-6500/5353

Postacím: 1364 Budapest, Pf. 107.

Honlap: www.anyanyelvpolo.hu

(vagy: www.anyanyelvpolo.hu)

Villámposta: ea@anyanyelvpolo.hu

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt.

Hírlap Üzletága (Bp. VIII., Orczy tér 1.).

Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél.

E-mail: hirlapelofizetes@posta.hu,

fax: 303-3440

Információ, reklamáció: 06 80 444-444

További terjesztők: Magyar Lapterjesztő Rt. és Könyvtárellátó Kht.

Ára: 200 Ft.

Az Anyanyelvpolók Szövetségének tagjai a lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják.

Belépési nyilatkozat kérhető:

Anyanyelvpolók Szövetsége,

1053 Budapest, Károlyi M. u. 16.

Tel.: 317-3062, 317-3611/208

Az Édes Anyanyelvünk szerkesztőbizottsága:

Balázs Géza, Bencédy József,

Deme László (a szerkesztőbizottság elnöke),

Grétsy László, Kemény Gábor, Maróti István

Műszaki szerkesztő: Kovács Gyula

Lapunk kiadását

az Oktatási és

Kulturális Minisztérium,

valamint

a Nemzeti Kulturális Alap

segíti.

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)

ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: OPTICULT Bt.

Telefon: 330-7186, 06 20 473-4084

Nyomás: ETO Print Nyomdaipari Kft.

„Alázatosan jelentem, én magyar szakos tanár vagyok” Radnóti Miklós Naplóját olvasva

Radnóti második munkaszolgálatára idején, 1942. október 8-án jegyezte le a mondatot, melyet címül választottam.

A könyvek elkobzása folyt – a következőképpen: „Kinél van még valami könyv? Ponyva vagy másféle? ... A ponyvások

kiállnak. Nálam „másféle” van, de kiállok. Arany Jánosom van – jelentem. Azt is leadja! Alázatosan jelentem, én magyar szakos tanár vagyok, én Arany nélkül... Nem érdekel! ... Döbbenet nézek rá.”

Attól az Aranytól fosztották meg, akit „a költők költőjének” tartott, akiről – megsimogatva képét – így vélekedett: „sohasem csapott be, és soha nem is akart”. Hanván átvonulva ő jutott eszébe: „Arany János hányszor írta le ezt a falunévet a Tompának küldött levelek borítékain”. Számára „az Aranyhoz fordulás a lélek védekezése volt” – különösen a kínzó munkaszolgálatban. De nemcsak számára, hanem társai számára is, hiszen rendszeresen felolvasott a költő verseiből, a „Toldi szerelmé”-ből, a „Buda halálá”-ból, „A nagyidai cigányok”-ból. Kitért Arany mellett; az elkobzott köteteket mindig pótolta.

Magyartanár volt békeidőben is, bár tanári állást nem kapott. 1938–39-ben a rádióban tartott irodalmi előadásokat. Amikor megvonták tőle a feladatot, jegyezte le: „Hiányoznak a rádió diáklőrorái... Némileg elégtétel volt. Nem hagynak tanítani, s ímé, most negyven gyerek helyett tízezreket tanítok – gondoltam magamban. Most ez sincsen már.” (1939. okt. 30.; Napló. Sajtó alá rendezte: Radnóti Miklósné. Magvető Könyvkiadó, Bp. 1989.) Mindig voltak magántanítványai is.

Az anyanyelv iránti érzékenysége, figyelme, tanári „szigorú” élt a munkaszolgálatban is. Oktatott, felolvasott, gyűjtött, tréfálkozott, játszott, pedig „A bakancsom lesír a lábamról, a ruhám foszlik, az idegeim összegubancolódtak.” (1942. szept. 30.)

Szigorú tanár. 1940. november 29-én írta: „A két B. a morszát nem prézlinek, hanem »brézlinek« hívja, a villát pedig »vellának« becézi. És a *nem-e*-ről nem bírom leszoktatni őket.” – Az első két megjegyzés még humoros, a *nem-e* azonban már valóban magyartanári.

Az volt a véleménye, hogy az ikes igeragozás nélkül szegényebb volna a magyar nyelv. Mécs „Lacika” Narancs c. költeményének *nyújtózkodjon* igealakja váltotta ki felháborodását. Látomásos lázadást kerekített észrevételéből: „S egy nyurga szó az asztalomra ugrik, a »nyújtózkodjon«. Ikes ige vagyok kérlek, *nyújtózkodjék* és nem *-jon*, kár lenne értem, szegényedik a család, ha hozzátörtök a tömeghez, még ti, költők is így bántok velem! – Én nem – vigasztalom kedvetlenül.” (1941. márc. 2.)

Nyelvhelyességi hibára is felfigyelt: „Az Attila utcai virágkereskedés kirakatában tintával írt tábla: „*Rózsát a jégen tartjuk.*” Mily kegyetlenség. Be akarok menni, hogy bár meleg van, de talán mégis túlzás... Vegyék le a leányzót a jégről, hiszen megfagy szegényke. Milyen galibát csinál egy megtakarított névelő. (1941. aug. 9.)

Szerette a nyelvi leleményeket, groteszk nyelvi kifejezéseket, aforisztikus megszólalásokat. Anagrammát alkotott nevéből: Eaton Darr. Megfigyelt, gyűjtött:

„Frankléknál meséli valaki, hogy öt éves kislia lelkesen jön haza az óvodából. Te, apa! állatban is van marha.” (1941. febr. 15.)

„...tudod mit írt Tompa válaszul, mikor Miskolcra hívták papnak? – ? – *Hanvai papnak hamvai Hanván hamvadnak el.* (1941. júl. 29.)

„... a vallás ügyeit a földművelésügyihoz csatolnám, s az új minisztérium neve: *Ég- és földművelésügyi minisztérium* lehetne!” (1941. nov. 15.)

„Egy ember jön szembe velem a Pozsonyi úton; olyan, mint a *bim-bam*-ból a *bim*, jut eszembe rögtön.” (1941. dec. 12.)

„leszálláshoz készülődtem a társaskocsin. Hirtelen egy feliratot látok: »kopaszodni tessék«. Tűnődni kezdek, s csak másodpercek múlva világosodik meg a tábla: »Kapaszkodni tessék.« Fíf mulatna.”

Naplójában végig követhető, hogy *Négygyűjteményem*hez címen anyagot gyűjtött. Nyelvészeti tanulmány terve foglalkoztatta? Kitért szorgalommal jegyezte le a „beszélő” cégtáblák szövegét: „Ferenc krt-i házban ... találtam ezt a nevet: Miákich Alajos. Sajna, nem macskaidomító. Pedig milyen szép lenne, mert ilyen nincs is, a macska nem idomítható. A Dalszínház utcai házmesterlány ugyan megtanított egy gyönyörű fekete macskát szolgálni.” (1939. szept. 19.)

Még az embertelen munkát adó Hatvanban is jegyzetelt: „Egy kocsi hajtott mellettünk... a gazda neve: Magabiró Mihály. S egy cégtábla: Várakozó János Húscsarnoka... Divat lett volna Hatvanban az igenévre való magyarosítás? Az egyik gyári intézővel beszélgetek. Itt a vascillét is kutyának hívják. Csak a fából való a kutya – mondom. Nálunk van fakutya és vaskutya – feleli, csille az, ami fönt szalad a dróton.” (1942. okt. 22–23.) Világos fogalommagyarazat a helyi szóhasználatra.

A nyelvi játékok, tréfák szintén végigkísérték életét. A költők, írók Balassitól kezdve (Echó-versek) felhasználták a magyar nyelv „játékos kedvét”. Benne élt a nyugatosok játékszenvedélye is.

Otthon is, a munkaszolgálatban is szívesen játszották a „névregtést”. 1940. szeptember 10-i feljegyzésében arról ír, hogy útjuk Isaszegen és Veresegyházon vezetett át. Ezeket a neveket rejtették el mondatokban:

„Én: *Veres egy ház* alatt a tó, megölték egy legényt.”

„Én: *Bözsi is a szegbe* ült. Heimlich Lajos: Ott áll egy pulloveres, *egy háza* van neki.”

Fiffel, feleségével játszották a következőt: „Runyával és Lérántfalvával megnyerem. „*Szomorú nyaralás.*” Miért szomorú – kérdi Fíf. Hát... Párizs helyett Runya... Igaz – mondja, két éve ilyenkor kísérted ki Wágneréket az Est-re... „*Túl az út felén árt falva* a barack” – mondom s ez igen megvigasztal mindkettőnket.” (1941. júl. 28.)

A szóbeli hagyomány szerint reklámszövegeket is írt. Hogyan születik a reklámvész? Így: „a 46-os villamoson, látom, hogy egy vendéglő őszi sört hirdet. Nézem a szót. Tűnődöm. Majd:

„Végül itt van az őszi ser,
Őszi bú ellen ősi szer.”

Eladnám. De hogyan?” (1941. dec. 16.)

Magyar és magyartanár volt. Amikor elfajult a „Mi a magyar?” vita, így reagált: „Mert a Mi a magyar-nál én előveszem Aranyt vagy Petőfi-Petrovicot...” Nem véletlenül nevezte meg Petőfit eredeti nevén is; az ő magyarságfogalma mindenkit befogadott, aki szerette anyanyelvét, akinek e táj nem „térkép” volt csupán.

Baksa Péter

A magyar nyelv a legnagyobb hungarikum

Kiss Gábor, a TINTA Könyvkiadó 2008-ban Lőrincze Lajos-díjjal kitüntetett vezetője válaszol Maróti István kérdéseire

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetében kollégája voltál a díj névadójának, Lőrincze Lajos tanár úrnak. Milyen emlékeid vannak róla?

Az egyetem befejezése után 1979-ben kezdtem dolgozni az Intézetben a Fonetikai Osztályon. Ez az osztály a Szalay utcában működött, az Intézet pedig fenn a Várban volt, így csak nagyon ritkán találkoztunk, majdnem csak az évenkénti összehangoló munkamegbeszéléseken. Emlékszem megilletődöttségemre, mikor egy ilyen alkalommal felszólalt a tanár úr, és közelről láttam és hallottam azt az embert, akinek a hangját a rádióból, az éteren át olyan jól ismertem.

Magyarul és oroszul beszélő számítógépeknek a programját írtad a Bolla Kálmán által vezetett Fonetikai Osztályon. Miért kell megtanítanunk a gépet beszélni?

A gépi beszélő rendszer számítógépből és beszédszintetizátorból állt. A szintetizátoron 16 kapcsoló volt, ezeknek állásától függött, hogy milyen hang szólal meg. Kézzel is lehetett ezeket kapcsolgatni, de így csak a magánhangzókat tudtuk megszólaltatni, mert ezek adatai viszonylag lassan változnak. A gépet arra kell megtanítani, hogy belülről, gyorsan, a beszéd akusztikai paramétereinek változásának megfelelően állítsa a kapcsolókat.

Ha jól sejtem, akkor ehhez pontosan fel kellett térképezni pillanatról pillanatra a beszéd akusztikáját.

Az előzetes akusztikai elemzést igazolta, ha jól hangzott, érthető volt a gépi beszéd, vagyis a beszédszintézis az elemzést szolgálta. Azonban nem volt elégséges az egyes magyar hangok akusztikai paramétereit meghatározni, mert a beszédben a hangok nem úgy állnak egymás mellett, mint a gyöngyöket a gyöngyök, vagy a nyomtatott betűk a könyvben, hanem nagyon is idomulnak az előttük és az utánuk álló hanghoz. Ezért a hangátmenetek elemzése is fontos.

Ennek a tudományos kutatásnak mi volt a gyakorlati haszna?

Vakok számítógépébe beépítve jól segíti, hogy nem látó társaink kezelni, programozni tudják a gépet.

A munka befejeztével az intézetben belül a Nagyszótári Osztályra kerültél. Mi volt a feladatod ebben a több évtizeddel korábban indult munkálatban?

Az elődök a 19. század végétől kezdve, a magyar nagyszótár előmunkálatai során hatalmas mennyiségű forrás kicédulázásával létrehozták az archivális cédulagyűjteményt. Ennek gazdagságát kellett felmérnem. Az 1200 dobozban 6 millió cédula található. Vizsgálatom azt mutatta, hogy félmillió különböző szóra van példamondat a cédulákon, azonban a szavaknak több mint a felére csak egyetlen adat található. Hozzávetőleg 120 000 szó használatát szemlélteti több mint öt példamondat. Tehát a nagyszótárnak nagyjából ennyi címszava lehet.

Itt kerültél elválaszthatatlan barátságba a szótárakkal?

Tisztelt és szeretett intézeti főnököm, Kiss Lajos tanár úr, a Földrajzi nevek etimológiai szótárának szerzője oltotta belém a szótárak szeretetét. A rendszerváltás környékén több éven keresztül együtt ebédeltünk, és sok mindenről beszélgettünk. Ő mesélte, hogy a korán elhunyt O. Nagy Gábor a magyar nyelv hétköznapi Értelmező Szótára alapján szavaink jelentésbeli hálóját kívánta felépíteni, és ebből a munkálatból nőtt ki a szinonimaszótára. Beszéltünk arról is, hogy a nagyközönség biztonnal örömmel fogadna egy újabb, gazdagabb kínálattal rendelkező szinonimaszótárt.

Ez volt a Magyar szókincstár születésének pillanata.

A Magyar szókincstár a beszélgetést követően hat év múlva, 1998-ban jelent meg. Az olvasók, vásárlók nagy örömmel fogadták, mind a mai napig az egyetlen szótár, amely a könyvek eladási sikerlistáját vezette. Szakszerűségét bizonyítja, hogy a könyvtárosok Fitz József-díjjal jutalmazták.

A tíz évvel ezelőtti sajtóbemutatóról szóló híradásokban olvastam, hogy Grétsy László „Uraim, le a kalappokkal” szavakkal kezdte a sajtóbemutatót. A Magyar szókincstár gazdag szóanyagát hogyan gyűjtötték össze?

Munkatársaimmal 28 korábban megjelent szótárt dolgoztunk fel. Fontos felismerés volt, hogy a nagy kétnyelvű szótáraink is hasznos források, hiszen például az angol *run* szó mellett kiváló magyar szinonimák találhatók: *fut, szalad, száguld*. Ugyancsak kiváló forrásnak bizonyultak a két háború között megjelent magyarító szótárak. Ezekben pedig egy idegen szónak találjuk meg magyar megfelelőit. A gyűjtés után számítógéppel rendeztük az anyagot, majd aprólékosan, már kézzel szerkesztettük meg.

Ez a könyv lett A magyar nyelv kézikönyvei sorozat első tagja. A sorozat most hány tagból áll?

Eddig 15 kötet jelent meg. Elmondhatjuk, hogy ez a magyar lexikográfia legnagyobb vállalkozása. A sorozatban jelent meg többek között az Idegenszó-tár, a Magyar szólástár, a Magyar közmondástár, a Kiejtési szótár, az Értelmező szótár+ és legutoljára az Alakzatlexikon. Ugyanebben a sorozatban látott napvilágot 2000-ben Grétsy László szerkesztésében A mi nyelvünk című antológia, amely 500 remek verset tartalmaz a magyar nyelvről.

Mi lesz a következő mű?

A közeljövőben fog megjelenni, hosszú előkészítő munka után Fercsik Erzsébet és Raátz Judit szerkesztésében a Keresztnevek enciklopédiája. Az eddig megjelent sok kisebb előzmény után végre a magyar keresztneveknek is lesz egy átfogó feldolgozásuk. Ebben együtt láthatjuk majd többek között egy-egy név eredetét, becéző alakjait, a hozzá tartozó népszokásokat, a híres viselőket, olvashatjuk a rigmosos csúfolókat, és megtudhatjuk, mely irodalmi alakok viselték a nevet.

Nemcsak kiadod a szótárakat, hanem gyűjtöd is őket. Miért érdekesek számokra szavaink tárai?

A szó az élet tükröje. A szavak pedig a szótárakban vannak leltározva. A szótárak tükrözik azt a kort, amelyben megjelentek. Gyűjteményekben nem sok igazi antikvitás van, hanem inkább érdekességek, csemegék. Mert milyen izgalmas kordokumentum az a kislakú, 32 oldalas, sárga papírra nyomtatott orosz-magyar szójegyzék, amelyet a Vörös Hadsereg előnyomulásának hírére nyomtatott egy élelmes nyomdász 1944 decemberében Békéscsabán.

Hány szótárból áll ez a szokatlan gyűjtemény?

Talán másfélezerből. Az ország több pontján is rendeztünk kiállítást belőlük. Örömmel visszük el újabb helyekre is. Szeretnénk, ha mind többen rádöbbenének, hogy a magyar nyelv és ezen belül a magyar szókincs a legnagyobb hungarikum. Ezért ezt a kincset úgy kell ápolnunk, hogy korábbi szótárait megbecsüljük, és újra meg újra különböző típusú szótárakban sokoldalúan leltározzuk.

Köszönöm a beszélgetést!

Út vagy utca?

BALÁZS GÉZA

Budapest egyik főútja a Rákóczi út. Folytatása a rövidebb, de ugyanolyan széles Kossuth Lajos utca. Ennek folytatása a még rövidebb és szintén ugyanolyan széles Szabad sajtó út. Mi a különbség akkor az út és az utca között?

Út, utca

A legújabb értelmező kéziszótár szerint az út: „A szárazföldi közlekedés számára épített, nagyjában egyenletes szélességű sáv.” A szótár azt is hozzáteszi: „nagyobb, forgalmas utcák nevében”, pl. *Rákóczi út*. Na jó, de akkor miért nem *Kossuth Lajos út*? És mi akkor az utca specifikuma? A szótár szerint: „Városban, falun kisebb közlekedési útvonal, amelyet legalább részben házak (esetleg telkek) szegélyeznek.” Akkor tehát, ahogy sejtettük is, eredetileg és szótárilag az út hosszabb, szélesebb, forgalmasabb „sávot”, az utca kisebb (rövidebb) közlekedési útvonalat jelöl. De mi a hosszú, és mi a rövid? Mi a nagy, és mi a kicsi? Képes-e ilyen bizonytalanságok megragadására, tükrözésére a nyelv – jelen esetben az út és az utca megnevezés segítségével?

Nem mindegy: Váci út, Váci utca

A *Váci út* és a *Váci utca* között igen fontos megkülönböztető jegy az utótag. A nagy, széles és hosszú Váci út a XIII. kerületben kezdődik, míg a keskeny, s ma már csak sétálgatásra igénybe vehető Váci utca a Belvárosban, az V. kerületben van. Bizony többen összekeverték már a kettőt, és egy életre megtanulták, hogy az út nem utca!

Barossból csak utca van

De nem minden esetben van így. A Fiumei útnak az Orczy út a folytatása (ha éppen nincs lezárva az egyik vagy a másik), mindkettő körülbelül ugyanolyan széles és forgalmas. Ám a legalább annyira széles és forgalmas *Baross utca* keresztezi őket! Budapesten tíz Baross utca van, kicsik és nagyok, rövidek és hosszúak, csak abban egyek, hogy mind utca!

Az Andrássy útról ugyanannyi sáv vezet tovább a József Attila utcába. Zuglóban pedig a Csömöri útnál sokkal hosszabb a Szugló utca! Nevezett utcát szinte kivétel nélkül utcák keresztezik, illetve egyetlen út, amely nem hosszabb és nem jelentősebb nála, illetve a többinél: a Cinkotai út.

Valaha lehetett egy rendszer

Valaha persze létezhetett egy rendszer, amelyben az út a nagyobb, a forgalmasabb, az utca a kisebb, kevésbé jelentős volt. De azután a települések fejlődése megváltoztathatta az utak-utcák értékrendjét, főutcából mellékutca lett és fordítva, megnevezésük (utónevük) viszont maradt. Hiszen aki egyszer megszokta a *Kossuth Lajos utca* dallamát, az aligha tudja elképzelni, hogy *Kossuth Lajos út*!

Keresztutca, utcasarok, utcanévtábla, utcabútor, utcaseprő, utcalány

És talán más is beleszólt a keveredésbe. Az utat keresztező út a *keresztút*? Így aligha mondjuk, a *keresztút* ma inkább *választút*, illetve a Jézus szenvedéseit bemutató kép- vagy domborműsorozat. Az utat, utcát inkább a *keresztutca* keresztezi, akkor is, ha neve szerint az éppen út. Tehát ha egy utat út keresztez, akkor azt nem nevezzük *keresztútnak*, inkább *kereszt-*

utcának. Mert hogy az útnak a sarka sem *útsarok*, hanem *utcasarok*. Én egy széles utcában lakom, amelyet egyetlen út keresztez. És ott bizony az utca és út találkozásánál *utcasarok* van, nem *útsarok*. Így lesz utca az útból? Nem feltétlenül.

Az is érdekes, hogy az útnak aligha van *úttáblája*, annak bizony *utca-* vagy *utcanévtáblája* van: „Kicsérélték az utcanévtáblákat a Thököly úton.” És ha még díszkutatokat és padokat is kitennének (no nem a Thököly útra, mert azt elátkozta a városvezetés), de mondjuk, a Bartók Béla útra, akkor azok nem *útbútorok*, hanem *utcabútorok* lennének. Korábban a József meg a Tavaszmező utcában ácsorogtak az *utcalányok*, most a Thököly úton találhatók, s ettől nem váltak *útlányokká*. Ahogy az *utcaseprő* sem lesz *útseprő*, ha véletlenül kitéved a Csömöri útra. S amennyire tudom, úton is lehet *utcabájt* rendezni – sőt, mintha kivétel nélkül csak széles, forgalmas utakat zárnának le törvényszerűen *utcabálok* számára.

Visszont megnyugodhatunk, hogy (egyelőre) nincs *utcaadó*, legföljebb *útdó* vagy *útdíj*. (Bár a politikusok leleményesek, most éppen a szatyoradón gondolkodnak.)

Út is, utca is

Az is törvényszerű, hogy ha egyszer valami út vagy utca lett, s közkeletűvé vált, aligha tudjuk megváltoztatni. Vannak azután olyan nevek, amelyek egyaránt előfordulnak út és utca utótaggal (*Thököly út* és *Thököly utca*, *Liszt Ferenc út* és *utca*), mások csak egyetlen formában (Budapesten kilenc *Kossuth Lajos utca* van, hat *Vas Gereben utca*, számos *Temető* és *Tompa utca*, de egyik sem út).

Tehát megállapíthatjuk, hogy ma már az út nem feltétlenül út, az utca pedig nem feltétlenül utca, hanem – függetlenül annak földrajzi, városképi jellegétől – „a szárazföldi közlekedés számára épített, nagyjában egyenletes szélességű sáv” lehet út is, utca is.

Sőt, a Thököly úton haladva a szép (és nyilván városi közlekedési útra tervezett) Volvo buszon arra gondolok, hogy már az a szótári meghatározás is sántít, hogy: „a szárazföldi közlekedés számára épített, nagyjában egyenletes szélességű sáv”. Tegyenek arra egy kis utazást a szótárkészítők, és írják újra az út szócikket! Az út: „a közlekedés számára egykor épített, majd többször felbontott, széttört, hepehupás, tengelytörő, tetszés szerinti hosszúságú és még véletlenül sem egyenletes szélességű – sáv”.

Balázs Géza

M
I
É
R
T
É
R
D
E
K
E
S
?

SZÁLKÁK

MÁV-nyelv

„Zónázó vonat indul Vác, Nagymaros, útirányon át Szobra 9 óra 5 perckor a hatodik vágányról.”

Először: mi az a zónázás? Fogadok, hogy senki sem értette, amikor először hallotta. Szerencsére azt is bemondják, hogy a vonat Vácig nem áll meg. A nagykanizsai vonat Székesfehérvárig nem áll meg már régóta, de valahogy az nem zónázik. Eddig gyorsvonatnak hívták az olyan vonatot, amely nem áll meg mindenhol, régebben az olyan vonatot, amely több helyen megállt, de nem mindenhol, *sebsvonatnak* hívták, később *gyorsított személynek*. A *zóna* szó valamilyen sávot, övezetet jelent, amelyen belül például azonos a telefon- vagy a közlekedési díj, vagy egyformán állítják az órát. A vasútnál valamikor a zónahatárokon tovább állt a vonat, az utasok ezalatt ehetek valamit a *zónaétteremben* vagy az utasellátóban, például kis adag pörköltet, amelyet *zónapörköltnek* hívták.

Nem tévedésből tettem vesszőt a Nagymaros név után, mert így hangsúlyozzák, magasan, hangsúlyosan kezdve az *útirány* szót. Valószínűleg külön mondták a magnóra a mondat darabjait, és gombnyomogatással toldozzák össze. Azt értem, hogy unják egyenként bemondani minden alkalommal, de nem hiszem, hogy ne érné meg az egész napi menetrendet rámondani a magnóra, aztán egy évig lehetne használni. De ha már mindenáron elemekből akarják összevagdოსni a mondatot, akkor is rámondhatnák egész mondatban, aztán kivághatnák a változó elemeket, akkor már egy fokkal természetesebb lenne. Természetes hanglejtéssel ugyanis az *útirányon át* kicsit lejjebb vagy legfeljebb ugyanott kezdődne, ahol a *Nagymaros* befejeződött, és hangsúlytalan lenne.

Különben is, hogyan lehet az *útirányon* átmenni? Az *útirány* Szob, menni *útvonalon* lehet, átmenni pedig egy-egy helységen. Tehát helyesen: *Zónázó vonat indul Vác-Nagymaros útvonalon Szobra...* Vagy ha csak egy helységet neveznek meg, akkor egyszerűen: *Személyvonat indul Veresegyházon át Vácra...* És *Veresegyházon* áll meg, nem pedig *Veresegyházán*, mert nem *Veresegyháza*, hanem *Veresegyház* a helységnév. (Ezt már Wacha Imre szövé tette.)

Valóságos felüdülés vidéki kis állomásokon keresztülmenni. Ott még természetesen, egyéni hangon (esetleg enyhe tájshólásban) mondják be a vonatokat.

Ha csak várok valakit, akkor is törnek borsot az orrom alá: „A Pécsről érkező Zengő intercity előreláthatólag 15 perccel késik. A késésért szíves türelmüket és megértésüket kérjük.” A késésért kérhetnek elnézést, türelmet pedig a vonat megérkezéséig. Tehát: *A késésért szíves elnézésüket kérjük.* Vagy: *Kérjük szíves megértésüket és türelmüket. Esetleg: A várakozóktól türelmet és elnézést/megértést kérünk.*

Géptitkáró

A telefonon kapott automatikus bemondások is okoznak hasonló bosszúságot, nem is csak azzal, hogy húszféle szöveget kell végighallgatni, több lépcsőben gombokat nyomogatni, míg elérjük az ügyintézőt, hanem azzal is, amit a géphang mond: „Őn a ... céget hívta...” Magyarul a személyes névmást általában fölösleges kitenni, kivéve, ha valamilyen okból (megkülönböztetésül vagy szembeállításul) nyomatékosítani kell: *ő volt ott, nem pedig én.*

Ha foglalt a vonal, az magában is bosszantó. A telefonszolgálat csökkenti kívánja bosszúságunkat ezzel a szolgáltatással: „A hívott vonal foglalt. Kérésére a vonal felszabadulását követően külön díjazás nélkül kapcsoljuk. A kéréshez nyomja meg a recall, majd az 5-ös gombot. A recall helyett használhatja a flash gombot is.” Nekem viszont az összes szór föláll a hátamon ettől a szövegtől. Először is miért „követően”, miért nem a *vonalfelszabadulása után*? Az *után* szót sokan mintha nem is ismernék. A *recall* helyett Magyarországon illenék az *újra* szót használni, de nem az van a készülékre írva. Hogy a *flash* mit jelent, azt nem tudom, de ha mondják, hát megnyomom. Erre a géptitkáró

Az állatok „beszéde”?

Nem arra utalok itt, amikor ki-ki a maga nyelvén kommunikál állat-társával. Persze, hogy a békafüvi odabreke a másoknak, a békafüvi. Összeműgatnak a marhák, s nem véletlen, hogy még emberek vonatkozásában is áll a malacok társas összejövése: azaz összeröffennek... Megint más dolog az, hogy mesékben és egyéb irodalmi alkotásokban megszemélyesítünk főként hullót, halat, madarat, emlőslálatot. Ők ez esetben eleve emberi artikulációval szólnak hozzánk. Mégis: valahol e két említett hangjelenség közt húzódik meg az, amiről szó lesz a továbbiakban. Előrebocsátom: főnáll a meglepő hasonlóság a harangnyelvel, meg a hajdani gőzmozdonyok zakatoló „beszédével”. Tudniillik: ezúttal is belemagyarázzuk sőt belehalljuk a természetes hangzásba – itt tehát az állati hangzásba – az emberi szót, hangközlést.

Egy öreg néninél járván fölfigyeltem a beszélő cicusra. Körbejárógatta az asztal lábát is, meg a miénket is. A néni megkérdezte: – *Mi kéne, Cila?* A cica máris válaszolt: – *Kenyér!* – *Hát még mi kéne?* – tudakolta tovább a mamóka. – *Kakaó!* – felelte az előbbihez hasonló, jellegzetes vonykolással ökelme... Egy másik családnál meg éppen akkor jött át a szomszédoké, amikor ott jártam. Rögtön ugrott is föl a függöny karnisára. Érdekelte a kiléte, s fölszóltam neki: – *Macska, mi vagy te: fiú vagy lány?* Erre ő: – *Fiú-fiú-fiú-fiú...* És mire a végére ért mondandójának, körmevel függőlegesen végighasítva a szép, csipkés függönyt, elének dobant. Mondanom sem kell: a gazdasszony alaposan kiporolta érte a bundáját!

Jack Londontól függetlenül hadd szólak még a kutyákról: itt is kettőről. Az egyikről mindössze annyit, hogy rendszeresen azzal fogad jó mély hangján, amikor egy idős ismerősöm kapuját kinyitom: – *Üdvözlöm!* A másik eb viszont életem egyik legnagyobb sikerélményéhez juttatott. Mert bizony, ezt a kutyust városszéli hétvégéim alkalmával én tanítottam meg beszélni! A szomszédok kertjében egészen odajött a kerítésig, és várta, hogy neki is adjak cukrot, miként az öreg kutyának. Két lábra állva követelte, beszélni azonban nem akart. Néhányszor ezt mondtam neki: *Kiskutyá, mondd azt, hogy „vakk!”* És egyre közelebb tartottam a cukrot. De még nem adtam neki egy darabot sem. Az öreg komondor viszont már egy marékra valót elfogyasztott. Egyszer csak hallom ám: *Vakk!* Máris kapott a kutyus egy szemet. Aztán többé nem is kellett noszogatom, mert a cukor láttára már közölte is: *Vakk!* Sőt: „beszélgetni” kezdtünk. Ekkor kérdeztem meg tőle: – *Melyik a legjobb Unicum?* És a kiskutyá rögtön „mondott” is egy rímelő nevet. Sajnáltam, hogy rummal éppen nem szolgálhattam. Az eset azonban valóban unikum, mert: „párját ritkítja”.

Holczer József

ezt válaszolja: „A kért megbízást a telefonközpont elfogadta.” Én nem kértem megbízást, hanem adtam. Tehát: *A telefonközpont elfogadta a kérést vagy a megbízást.* (Az iskolás, felolvasó hanghordozásról nem is beszéllek.)

A zsebtelefon (*mobil*) pedig ezt mondja, ha ki van kapcsolva a hívott készülék: „A hívott szám átmenetileg nem elérhető.”

Erősen szorul vissza az igekötő elválása – néha az igétől is, de különösen az igenévtől. Ez akkor *fogadható el*, ha az igenév önállósult, nem érződik benne az igei jelleg. Például: *nem kifizetődő*. Ez azt jelenti, hogy *nem gazdaságos*. De azt már mondhatom, hogy *ki nem fizetett, nem fizethető ki*. A megengedő („ható”) ige folyamatos melléknévi igeneve általában el tud válni az igekötőtől tagadás, segédige vagy kiemelés esetén. A fenti példában nem vitás az igei eredet: *elérem – nem érem el – el fogom érni – nem értem el – el lehet érni; elérhető – el nem érhető – nem érhető el – délután érhető el*. Jobb lenne tehát ez a szórend: ... *átmenetileg nem érhető el*.

Buvári Márta

ÖSSZETÉVESZTHETŐ SZAVAK

Kemény Gábor

Amit össze lehet tévesztetni, azt össze is tévesztik. Ennek oka vagy a hangalak hasonlósága, vagy az, hogy az összetétel tagjait szó szerint értik, pedig azok együttesen mást jelentenek, mint külön-külön. Lássunk mindezekre egy-egy gyakori példát!

1. Esküvő – lakodalom – kézfogó

A múlt év augusztusában egyik bulvárlapunk a címlapon és még két teljes oldalon számolt be két „celeb” házasságkötéséről. A címlapon ezt olvashattuk (a neveket elhagytam): „Hajnali fél négyig tartott [...] hetedhét ország-ra szóló *lakodalma* a Hilton Szállóban”. A második és a harmadik oldalt egybefoglaló szalagcímben pedig ezt: „Kicsípték magukat az év *esküvőjén*”. Az *esküvő* és a *lakodalom* között még nincs semmi ellentmondás, hiszen a házasságkötési szertartást gyakran követi kisebb vagy nagyobb vendégség, mulatság (a *lakodalom* a régiessé vált *lakik*, azaz 'étellel, itallal eltelik, jóllakik' igéből ered). A második oldal bal szélő hasábjában viszont maga a főszerkesztő-helyettes szentelt egy vezércikkyszerű jegyzetet a nagy eseménynek, és ebben kijelentette: „[...] ez a szombati *kézfogó* felért egy hollywoodi álommal”. A *kézfogó* főnév tudtommal nem esküvőt, hanem csak eljegyzést jelent. Így tudja ezt a Magyar értelmező kéziszótár is, amely a szót *népies* stílusúnak minősíti. (Tegyük hozzá: a mai ízlés számára az eljegyzést *kézfogónak* nevezni egy kissé régies, egyben választékos is.) Nem valami durva hiba a hangulatos *kézfogó* főnevet az 'esküvő' jelentésre is átvinni, hiszen ez utóbbinak is fontos mozzanata, hogy a házasságot kötők kezét fognak egymással, sőt a katolikus szertartás szerint kezüket az eskető pap stólával is egybeköti. Ennek ellenére helyesebbnek tartanám megőrizni a *kézfogó*, az *esküvő* és a *lakodalom* hagyományos hármasságát. Csak szépen egymás után, mindent a maga helyén. Még ha celebekről van is szó!

2. Gyepmester – pályamunkás

Két évvel ezelőtt lapunk cikkírója, Gerendeli György már szóvá tette, hogy a sportriporterek helytelenül alkalmazzák a *gyepmester* összetételt; az ugyanis 'sintér'-t jelent, nem pedig a futballpálya gyepének gondozóját (ÉA. 2007: 1/12). Nekem is vannak ilyen adataim. Például a német kupadöntő során elromlott az öntözőberendezés, és a pálya talajából szökőkútszerűen tört elő a víz. A hiba kijavításán fáradozó pályamunkást a mérkőzés magyar riportere két ízben is a *gyepmester* névvel illette. Ezt talán szójátéknak szánta, de valószínűbb, hogy fogalma sincs arról, hogy ez az összetett szó (a német *Wasenmeister* tükörfordítása) a hivatali nyelvben az állati tetemetek eltakarító, kóbor kutyákat összefogdosó, ritkábban emésztőgödröket is tisztító hatósági alkalmazottnak a neve. Ha elkóborolt kutyánkat a *sintértelepre* vitték, a *gyepmesteri telepen* kell tudakozódnunk felőle.

Az interneten találtam egy jóval régebbi szépirodalmi adatot is a *gyepmester*nek effajta, félreértésen alapuló, illetőleg azt tükröző használatára. Galsai Pongrác írja *Egy hichonder emlékiratai* című művében (Bp., 1974): „Amióta Farkasréten lakom, esténként a halottak siratókocsmáiba szoktam betérni. Így jól ismerem őket. A temetésrendezőket, *gyepmestereket*, gyászhuszárokat, sírásókat. Majdani elvermelőimet.” A szó itteni értelme nagyjából 'sír gondozó, temetőgondozó, kertész' lehet. Tehát már jóval több mint harminc évvel ezelőtt is tulajdonított valaki,

mégpedig a magyar próza egyik avatott mestere, a *gyepmester* szónak ilyenfajta jelentést. Ez a félreértés a népetimológia jelenségéhez áll közel, és azon alapul, hogy az összetételi tagok külön-külön jól érthetők ugyan, de együttes értelmük elhomályosult, ezért a mai nyelvhasználó hajlamos „szó szerint” érteni őket.

3. Öregbít – öregít

A következő, egyben utolsó szótévesztésnek abban rejlik a különlegessége, hogy nem valami mindennapi nyelvhasználó, újságíró vagy riporter követte el, hanem a magyar elbeszélő irodalom klasszikusa, Déry Tibor. A példára *Békés szőlőhegy 1938-ban* című, egyébként igen sikerült, némiképp Móricz *Ebédjére* emlékeztető novellájában bukantam rá néhány évvel ezelőtt. Önmagában nem érne meg egy cikket, de itt megemlítem, mert Galsai Pongrác eseténél is jobban példázza a „Quandoque bonus dormitat Homerus” (Olykor még a jó öreg Homérosz is aluszik, azaz hibát ejt) mondásnak az igazságát.

Az író az elbeszélés egyik női szereplőjét előbb így jellemzi: „Hangja tárgyilagosan, hidegen csengett, [...] Szemének is acélos, hideg fénye volt, [...] s ez különösképp *öregbítette* az egyébként fiatal, üde és hmvas arcot” (Theokritosz Újpesten. Bp. 1975. I. 193), majd jellemzését néhány oldallal később ezzel egészíti ki: „[...] a mosolytól ugyanannyit fiatalodott, mint amennyivel éles, fáradt hangja *öregbítette*” (uo., 197). A szöveg összefüggéséből nyilvánvaló, hogy mind a két esetben 'öreggé vagy öregebbé tesz, öregít' jelentésben kell értenünk az *öregbít* állítmányt: a hideg, fáradt hang és az acélos tekintet *öregbítette* a fiatal asszonyt. Az *öregbít* származék ezzel szemben az *öreg* melléknévnek régebbi, 'nagy' jelentését őrzi (vö. *öreg* hiba = nagy hiba; a kecskeméti *Öregtemplom* = Nagytemplom; stb.), következésképp értelme: 'nagyobbá tesz, (meg)növel'. *Öregbíteni* a mai nyelvben – de ez már az elbeszélés megírásának idején, az 1930-as évek végén is így volt – csak elvont dolgot, tipikusan valakinek vagy valaminek a hírnevét, dicsőségét lehet.

Nem zárható ki, hogy Déry szövegébe sajtóhiba csúszott be, ám a kétszeri előfordulás és az, hogy a két hasonló alakú szó közül a ritkábbik fordul elő két ízben is a gyakoribb helyett (sajtóhiba esetén fordítva szokott lenni), azt valószínűsíti, hogy az író tévesztette össze őket. Annyi baj legyen! Neki ugyanis szabad. Nekünk viszont, a betűvetés közkatónáinak: újságíróknak, nyelvészeknek – nem. Erre kívántam emlékeztetni ezzel a háromszor egy cikkel.

Tanuljunk memoritert!

„[Kr. e. 413-ban] a szürakuszaiak megtámadták az athéniakat, s az Aszinarosz folyó menti véres csatában a hajóhaddal együtt megsemmisítették őket. [...] Csupán néhány férfi menekült meg: azok, akik emlékezetből tudták Euripidész verseit, Euripidész ugyanis nagyra becsülték a szürakuszaiak.” (Vojtech Zamarovský: *A görög csoda*. Madách Könyvkiadó, Bratislava 1980. 197.)

Mögöttes tartalom népdalainkban

Gyerekkoromban – a múlt század harmincas éveiben – családi és baráti összejöveteleken még szokás volt énekelgetni. Sokan munka közben is dúdolgattak, csak úgy a maguk kedvére. Akkoriban sok szép népdalt ismertem meg. Némelyiknek a szövegét azonban furcsállottam, értelmetlennek tartottam. Mintha a versszakok minden sora valami másról szólna. Sok-sok évvel később kezembe került Lükő Gábornak *A magyar lélek formái* című könyve. Ebből megtudtam, hogy értelmetlennek vélt dalszövegek érthetőek lesznek, ha egyes szavaiknak szimbolikus jelentést tulajdonítunk. Népdalaink rejtett értelmét nemrégiben magam is elkezdtem keresni.

A szimbólumok egy kis része jól ismert. Köztudomású, hogy a gólya a gyermekáldás jelképe, a Hajnalcillag, más néven a Vénusz a szerelemé. Kevesen tudják, hogy a halacska a lányt-asszonyt jelenti, a sárga szín a szomorúságot. Ha lovasról és lóról szól a szöveg, akkor ez tulajdonképpen a férfi-nő viszonyt takarja. Általában a népdalok a férfit jelölik meg domináns félként. Az eső is a férfijelképek közé tartozik (miként Zeusz és Danaé mitológiai történetében).

A szimbólumok „dekódolásával” előtűnik a népdalok rejtett tartalma, mely rendszerint logikus, tömör elmondása egy jóízű történetnek, emelkedettebb kifejezése a testi vágyak vagy éppen a beteljesülésének. Bármilyen erős is az élmény és a belső közlési kényszer, a szerelemről csak választékos stílusban, visszafogottan illik szólni. Így tettek a népdalok ismeretlen szerzői; és így kell tenünk nekünk is, akik a szöveget csupán megérteni kívánjuk. Ezért én sem fogok mindent nevének nevezni. Mindössze néhány orientáló kérdéssel és megjegyzéssel kívánom segíteni a rejtett tartalom kibontását.

Az első ének is a szerelemről szól, de annyira „ártatlan”, hogy akár tankönyvi példa is lehetne kisiskolások számára. A dal szövege így hangzik: „Szépen úszik vadkácsa a vízben. / Szépen legel a gulya a réten. / Szépen szól a csengő a nyakában. / Tiéd leszek én, babám, nemsokára.” Megfigyelhető, hogy általában a strófa utolsó sora fejezi ki a lényegét, és pedig közérthető nyelven, mint itt is. Az előző sorok tartalma voltaképpen az esküvő feltételeinek felsorolása rejtett formában. Ha a kácsa tényleg szépen úszik a vízben, akkor a fiú (a kacska) és a lány (a csendes víz) jól megérti egymást. A gulya és a rét is szimbólum; említésük nem öncélú helyzetkép, hanem létező vagyontárgyak szóba hozatala. Tehát az anyagi háttér is rendben van. A szépen szóló csengő hangját a közösség helyeslő egyetértésének foghatjuk fel. Így hát nemsokára meglehet az esküvő. A dal szövege – mint látható – megfelelően értelmezve, nem összefüggéstelen, és egységbe foglalható.

A második ének így kezdődik: „Ledülött, ledülött a szénaboglya teteje. / Gólyamadár, sej-haj, fészket rakott belőle.” A boglya nem magától dőlt le, és ami miatt ledült, annak egyéb következménye is lett. Éppen arról szól a vers következő két sora: „Gólyamadár, sej-haj, szépen kelepel a háztetőn. / Elhagyott, elhagyott a málé szájú szeretóm.” Megtudtuk tehát, hogy újszülött van a házban – ezt a gólya adta hírül – és azt is, hogy meglepett az apasággal gyanúsítható „szerető”. Hát, ha málé szájú, akkor menjen ...

A harmadik ének első sora: „Megyen már a Hajnalcillag lefelé”. Ezt az állítást kétféleképpen értelmezhetjük. Vagy csillagászati jelenséggként, és akkor téves. Ugyanis a Hajnalcillag hajnalban felfelé megy, és megelőzi a Napot. Ha viszont arra gondolunk, hogy Vénusz, a szerelem istennője és hívei hajnalban egy kicsit lenyugodnának, akkor nincs ellentmondás. A vers így folytatódik: „Az én édes galambom most megyen hazafelé.” Miért csak most? Mert nálam volt az éjszaka. „Lábán van a csizmája, lakkos szárú kis csizma.” Most már a lábán van. Ágyban nem visel csizmát. „Rásütött a Hajnalcillag sugara.” Ezt a sort pedig fogjuk fel úgy, hogy Vénusz a sugárral a tetszését fejezte ki.

A halászkok énekének első strófája számunkra érdektelen. A másodikra viszont oda kell figyelniük: „Hej, halászkok, halászkok, / Mit fogott a hálótok? / Nem fogott az egyebet, / Piros szárnyú keszeget”. Szimbolikus kifejezésként értelmezve egy sovány keszeg akár karcúsú lánynak is lehetne. Úgy tűnik, hogy tényleg az. Ugyanis másképpen, mint szimbolikusán értelmezve, a szöveg ellentmondana minden józan halászati ismeretnek: „Hát a keszeg mit eszik, / Ha a hajóba teszik? / Nem eszik az egyebet, / Csak szerelemgyökeret.” (Van olyan verzió is, mely szerint nem szerelem-, hanem petrezselyemgyökeret.) A szimbolikát használó szöveg félreérthetetlen, eléggé nyílt, és még nem közönséges. Mivel nem lehetetlen, hogy az

éneknek valóságalapja is van, bízunk abban, hogy a kis Keszeg szívesen gondol vissza a halászkokkal való találkozására.

A következő két énekből egy dinamikus és egy szerény leányzó vágyait ismerhetjük meg. Az egyik vers így hangzik: „Háros felől, csuhaj, Háros felől / Kerekedik egy felhő. / Szaladj kislány, szaladj barna kislány, / Mert megver a nagy eső.” Ezután váratlan fordulat következik: „Majd szaladok, ha akarok, / ha megázni nem akarok.” Lám, a barna kislány nem akar elfutni az eső elől, ami – mint tudjuk – a férfi egyik szimbóluma. Nem is fut el előle, sőt keresi, ahogyan a záró verssorból is kiviláglik. Meddig fogja keresni? Hogyan is mondja? „Míg szép falumnak széles határában szeretőd nem találok.” A másik ének megértéséhez egyetlen előzetes megjegyzés szükséges, nevezetesen az, hogy a harmatnak hasonló a szerepe, mint az esőnek. „Kék ibolya búra hajtja a fejét. / Mert a harmat nem öntözi a tövét. / Szállj le, harmat kék ibolya gyöngye tövére. / Most akadtam egy igaz szeretőre.” Így hát a kék Ibolya vágya könnyen teljesülhet...

A szerelmi történetek ábrázolásában a magyar népdalköltészet kerüli a naturalisztikus elemeket, és inkább szimbolikus kifejezéseket használ. Az alkalmazott jelképek egy része nagyon régi, már az antikvitásban is ismert volt. Míg a szimbólumokkal megtűzdelt szöveg olykor logikátlanok tűnik, a dekódolással felismerhető mögöttes tartalom logikus, kerek egész, és az igazi mondanivalót hordozza. Szinte (műfaji) formai követelménynek látszik, hogy a vers utolsó sora közérthető módon és tömören a lényegét fejezze ki.

Boksay Zoltán

A neologizmusok és az archaizmusok skálája

A neologizmusokat és az archaizmusokat minden mértékadó nyelvészeti, szókészletani szakkönyv tárgyalja és rendszerezi, de csak külön-külön. Egymáshoz való viszonyukról, megfeleltethetőségükről azonban nem olvashatunk. Az alábbiakban ezen új betöltésével próbálkozom meg, messze nem a teljesség igényével.

A két szócsoporthoz elsősorban különbségek vannak, de találhatók azonosságok is. A neologizmusok és az archaizmusok a szókészlet két szélső rétegét képviselik. Megközelítésük az idő szempontjából a legnyilvánvalóbb, hiszen míg a neologizmusok a jelenben ragadhatók meg, a legfrissebb, legújabb kifejezések, addig az archaizmusok a régiséget képviselik. Megújulás és elhalás, bővülés és kikopás – ezekkel a szavakkal lehet többek között a nyelvre vonatkoztatva jellemezni őket.

A két szókincs-réteget ugyanakkor egyrészt belső strukturálódásuk szerint lehet vizsgálni, másrészt a szókészlet hagyományos kategorizálása alapján. (Ez utóbbi külön tanulmány tárgya.)

Az előbbi szempont szerint, azaz belső rétegződésükről azt mondhatjuk, hogy a neologizmusok és az archaizmusok sem homogének, legalább két csoportjukat lehet elkülöníteni, közöttük az átmenetekkel. A legegységesebb és csak alkalmi funkciót betöltő neologizmusok foglalnak helyet a skála egyik szélső pontján: *elblogolgat, őzilatú, kikorrumpálta, anyaszú, zsirtigris, úrfő, sünfos, csóklé, műbőrharisnya, kabalakalap* stb. Ezek a szavak egy internetes folyóirat úgynevezett Első magyar google-whackblattnévű játékára érkeztek, amelynek a lényege az volt, hogy küldjenek az olvasók olyan magyar szavakat, amelyekre a kereső csak egy találatot hoz ki. *Ilyen is lehet egy „kabalakalap”* Ezen kifejezések sem kommunikációs szükségletet nem elégítenek ki, sem stilisztikai célt nem szolgálnak. Nevezhetjük őket **fiktív neologizmusoknak**. Itt kell megemlíteni a **stilisztikai** vagy **művészi neologizmusokat**, amelyek természetesen a szépirodalomban fordulnak elő. Ezek ugyancsak egyediek és ritkák, de fontos szerepük van az adott szépirodalmi műben.

A neologizmus-skála másik végpontján azok a kifejezések vannak, amelyek társadalmi, politikai, kulturális, technikai stb. elnevezésbeli szükségletet elégítenek ki, s idővel bekerülnek az alapszókincsbe, például: *wifi* (110 000 000), *ügyfélkapu* (1 560 000), *gyűlöletbeszéd* (66 400), *rakásolható* (6500), *fénytömlő* (987) stb. Zárójelben a szó előfordulásának számát adtam meg a Google adatbázisából. Ez a szó elterjedtségét jelzi, és a skálán való elhelyezést szolgálja.

Ugyanígy jellemezhetjük az archaizmusokat is: egyrészt megkülönböztethetünk „rég” archaizmusokat, amelyek történelemkönyvekben fordulnak elő vagy a korábbi évszázadokban született szépirodalmi szövegekben (pl.: *dézsma, fabatka, nádorispán*). És vannak az úgynevezett „friss” archaizmusok, például a szocialista éra letűnt szavai: *békekölcsön, építőtábor, lódenkabát, sztahanovista* stb. Ezeket a szavakat Burget Lajos *Retró szótára* tartalmazza (Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2008). Tehát itt is találkozhatunk skálával, archaizmus-skálával. Tompa József ezt a kettősséget így fogalmazta meg: „Az archaizmusok körében is a jelenségek fokozatosan folynak át egymásba: a jellegzetesen réges-rég kihalt elemeket nem választja szét határsorompó az egyszerűen elavultaktól, s ezeket sem a csupán alig múlt, kevéssé avultas kifejezésmódoktól” (A művészi archaizálás és a régi magyar nyelv. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972. 169). Egyébként ezen kifejezések száma napról napra nő a diákok körében, ezért lehet olyan nagy gond a szépirodalmi szövegek értelmezése és feldolgozása a tanórákon.

Ugyanakkor a hagyományos stilisztikai szakirodalom **természetes** és **művészi** vagy **stilisztikai archaizmusokat** is megkülönböztet. Újra Tompát idézve: „Az archaizmusok önmagukban tekintve természetes, objektív nyelvi jelenségek, melyek régebbi korok nyelvállapotát tükrözik. Ha a természetes archaizmusokat az írók stílus-elemként, azaz ódon, régies hangulat felidézésére, letűnt korok hűségesebb ábrázolására használják fel, akkor lehet szó stilisztikai archaizmusokról. Az irodalmi alkotások sokszor régi korok nyelvhasználatát őrzik (természetes archaizmusok), például Arany János, Jókai egy-egy műve, másrészt viszont az írók felújítanak régies vagy esetleg egészen elavult szavakat is (művészi archaizmusok).” Ez összefügg azzal a kérdéssel is, hogy mikor született az a mű, amelyben a jelen olvasója számára archaizmus van. Tehát szándékos (művészi) archaizálás érvényesül például Csokonai Lili / Esterházy Péter *Tizenhét hatyúk* című művében.

A művészi vagy stilisztikai archaizálásnak sajátos példája Parti Nagy Lajos átírt *Molière Úrhatnám* polgárából. Ebben a jövő idő elavult *-nd* jele olyan igealakon jelenik meg, amelyen ugyanakkor szerepel a múlt idő jele is:

JOURDAIN:

*És én legszívesebben visszamenőleg
Beolvasnák [!] az apámnak és anyámnak,
Kik engem bizonyos fokig negatív
Tanítottatandtak ki, ha tetszik érteni...*

A témakör további vizsgálata a korpusz bővítésével és újabb szépirodalmi művek vizsgálatával folytatódhat.

Minya Károly

**A magyar nyelv napja, A magyar nyelv éve – a magyar nyelv jövője?
Széphalom, 2009. április 23.**

Könyör-gök, fogadják el!!!

A gimnáziumi felvételik összeállítása és a javítási útmutató elkészítése nem egyszerű feladat. Aki csak egyszer is végigcsinált egy feladatlapot a tervezéstől a javításig, az pontosan tudja, miről beszélek. Nem elég csak a feladatokat kitalálni. Az értékelés, a pontozás kialakításában még arra is ügyelni kell, hogy mik lehetnek a lehetséges válaszok, a diákok a feladat utasításait ugyanúgy értik-e, mint az, aki a tudásukat ellenőrízni akarja. A dolgozatok javításakor és megtekintésekor a javítási útmutatóban nem szereplő válaszok jelentik a legnagyobb problémát. A 2009-es gimnáziumi felvételiben volt egy feladat, amely sok diákot, szülőt és javító tanárt próbára tett.

Igen, bizonyára sokan ki is találták, hogy a *könyör* szóról, vagy minek is nevezzem, van szó. Az eredeti kérdés ez volt:

Alkoss két-két értelmes szót a magánhangzók pótlásával!

a) t_r_l t_r_l

b) k_ny_r k_ny_r

A javítókulcs megoldásai:

a) *terel, tarol, töröl, törül, térül, turul, tárol, tárul* 1 pont

b) *kenyér, kanyar, kinyír, kényúr* 1 pont

Csak a hibátlanul írt szavakért jár a pont.

A felvételiző diákok jó része (nem egyedi eset, hanem több iskola tapasztalata alapján mondom) beírta egyik válaszként a *könyört* mint értelmes szót. A javítókulcs ezt a választ föl sem veti, de az a megfogalmazás, hogy *Más helyes megoldás is elfogadható*, alapot ad arra, hogy a *könyör* is bekerüljön a listába. Csakhogy... A tanárok nem fogadták el, mondván, ilyen szó nem létezik. A szülők azonban nem hagyták magukat, a fellebbezéshez érveket kerestek: igenis létezik ilyen szó. A Many-sihoz is érkezett kérdésként imígyen:

? *Elfogadható-e felvételi feladatban a „könyör” szóként?*

Állítólag Hatvany használta.

A *könyör* szó sem az értelmező szótárakban, sem a legbővebb helyesírási szótárakban nem található meg önálló szócikként (szóként), csak szóösszetételei előtagként a *könyöradományban*, így megállapíthatjuk, hogy szótározva nincs. Az internetes keresés és az egyéb szótárak tanúsága szerint azonban más a helyzet. Vegyük őket sorra:

a) a Nyelvújítási szótárban 1805-ből van rá adat, hogy a nyelvújítók alkottak egy ilyen szót a *könyörület* szóból képzőelvonással. Versegly és Kazinczy egyaránt sajátjának tartotta;

b) A magyar nyelv nagyszótárának korpusza / Magyar Történelmi Korpusz adatai szerint a 24 434 szövegben a *könyör*-szótó 2471-szer fordul elő, ebből a *könyör* önálló szóként, ahogy a nyelvújítás korában kitalálták, mindössze 5-6-szor. Egy példa Orbán Balázs írásából 1869-ből: *itt nem dühöng a szánalmat s könyört nem ismerő orkán*. Használta még Déryné Széppataki Róza, Hevesi Lajos...;

c) a Magyar Nemzeti Szövegtár többmillió adatbázisában mindössze négy példát találunk, azt is a személyes, ironikus (játékos), alkalmi nyelvhasználatban;

d) hasonló eredményt ad az internetes keresés is, bár inkább az irodalmi szövegekben. Szöllősi Mátyás fordításában így szól Mozart Requiemjének magyar szövege: *erőtlenül fagyaszti könyör-tüzet*. Az interneten bukkanunk rá a következőre: *Ez a művész mámoros ágyába beleszédült s abból könyör nélkül kivetett szerencsétlen rajongó női teremtményeknek közismert tragédiája* – írja Hatvany Lajos a Nyugatban Ady Endre Elbocsátó szép üzenet című verséről.

A fenti adatok alapján létezik a *könyör* szó. Életszerű-e azonban, hogy a nyolcadikos diákok ezt a nagyon ritkán felbukkanó szót értelmesnek vélik, és a felvételi dolgozatban ezt írják? Valószínűleg egyik fenti szöveget sem olvasták, hogy arra hivatkozzanak. Jogos-e a tanárok véleménye, hogy nem értékelték – sok helyen – a beírt *könyört*?

A feladat értelmes szót kért. Pontosabban, az értelmes szó mint szakkifejezés elég pontatlan. A feladatlap összeállítói a szótári és a toldalékos szavakat értették ezen? Szótárban fel-

Kátyúzzunk?

Bács-Kiskun megye napilapjában, a Petőfi Népeben olvastam az alábbi írást a Lapszél rovatban

LAPSZÉL

Csak az utóbbi két héten négy polgármesteri hivatal írásos jelentésében olvastam: az önkormányzat szerződést kötött a belterületi utcák kátyúzására. Mindannyiszor megijedtem eme rémhüreket olvasván, pedig éppenséggel röhögésre ingerlő, amikor a hivatalnokok pont az ellenkezőjét írják le, mint amire gondolnak. Kárt nem csináltak vele, ám nagyon kell vigyázniuk, nehogy ezután valaki belessék valamilyen közúti gödörbe. Elképzelem a törött lábszárú illetőt, amint a gipszelőben lobogtatja a közleményt – kitervelt balesettel vádolva az önkormányzatot. M. J.

Túl szigorúnak éreztem a jegyzetíró kritikáját, sőt, ahogy utánagondoltam, igazságtalannak is, hisz egy képzőnek több funkciója is lehet. Elkézdtem példákat keresni az emlekezetemben. Lám, a *bélel* ugyan azt jelenti, hogy bélel (azaz belső résszel, béléssel) lát el, de ugyanez az *-l* a *gazol*, *acatol*, *salakol* szavakban azt jelenti, hogy a főnévvel jelölt dologtól mentesít.

De a cikkben szereplő szó *-z* képzős: vajon itt is találhatunk példákat ilyen ellentétes szerepekre? Lássuk csak: itt van például a *kormoz*, *bekormoz* – azaz kormossá tesz. De ha valaki kályhát, kéményt *kormoz*, akkor épp ellenkezőleg: kormot távolít el. És ebbe a sorba tartozik még a *gallyaz*, *fattyaz* (folyton mezőgazdasági példák jutnak eszembe), meg a *hámoz*.

Aztán kíváncsi lettem rá, igazol-e a szakirodalom. Egyetemi jegyzetemben a denominális verbumképzők között a *-z*-nek egyebek mellett a következő jelentései szerepelnek: az alapszóval megnevezett dologgal ellát (például *sóz*), illetve attól megfoszt, megtisztít (például *hernyóz*). És nem véletlenül jutottak eszembe először *-l* képzős példák: erről azt írja a könyv, hogy jelentései sokszor megegyeznek a *-z* képzőével.

Ezért a *kátyúzást* kifogásolni ugyanolyan kukacoskodás, mint azt mondani, hogy nem tudunk *leszállni* a buszról, hiszen nincsen szárnyunk; és helytelen a *poroltó*, mert nem a port oltjuk – legyen inkább *porral oltó*.

Kár tehát elhamarkodottan ítélni s elfeledkezni arról, hogy nyelvünk sokkal gazdagabb, mint hinnénk. Ne féljünk hát *kátyúzni!*

Balog Lajos

lehető szóra gondoltak? Honnan tudhatná egy nyolcadikos, hogy milyen szavak vannak a szótárban? Weöres Sándor *panyigai* szava nem értelmes, Ady *sohse*, *hús-kapcsok* szavai nyilvánvalóan igen.

Ha azt nézzük, hogy a *t_r_l* hangsorban másféle kiegészítés is értelmes lehet, akkor a *töröl* ugyanolyan jó, mint a javítókulcsban megadott képzett szó, a *tárul*. Ne feledjük, *Más helyes megoldás is elfogadható*. No de értelmes-e a *könyör*? A fenti példákban jól kikövetkeztethető a jelentése, bár a szótárakban nincs benne.

Nem könnyű tehát a feladatlapok összeállítása. A fellebbezések hatására lehet, hogy elfogadták néhány helyen ezt a megoldást, lehet, hogy sok helyen nem. Ha viszont nem egységes a javítás, akkor a diákok joga sérül. Ha egy gyereknél is elfogadták, akkor lehet újraszámolni az összes gyereknél a pontot...

Dede Éva

Hódít a *csekkolás*

Egyre gyakrabban, új kommunikációs helyzetekben tűnik föl az angol nyelvből átvett *csekkol* ige. A *check in* 'bejelenti magát, jelentkezik, bélyegez' jelentésű angol ige magyar igeképzővel ellátott változatát korábban kizárólag a repülőtéri csomagleadással és -vizsgálattal kapcsolatos jelentéskörben használta a magyar beszélő. Innen terjedt el egyre szélesebb nyelvhasználói körben a különböző járművekre történő felszállást, a jegy érvényesítését magába foglaló értelemben. Jelentésbővüléssel a szálláshelyekre történő bejelentkezés megnevezésére is kiterjedt az ige használati köre, a redundáns *be* igekezővel ellátva az utazáshoz kapcsolódó zsargon részévé vált (pl. *becsekkol a szobába, a szállodába*). Az ige eredetileg tárgyatlan, újabban azonban tárgyas alakban is megjelent. Ez egy nemrégiben hallott példával igazolható: „Nekem el kell mennem, de a feleségemet *becsekkolom* a hotelbe”.

A fenti és következő adataim, a világhálóról, blogokból, internetes naplókából, egyéni megjegyzésekből, a különböző elektronikus fórumokról kiemelt példamondatok jelzik, hogy a *csekkol* ige miféle jelentésváltozáson ment át az utóbbi néhány évben. Általános, gyakori használatát mutatja az internetes keresőprogramokban talált sok-sok példa. Idézeteim írásmódját javítatlanul hagyva követem az idézés kötelező szabályát, a hitelességet, egyébiránt helyesbítés nélküli formájuk az internetes nyelvhasználat helyesírási, nyelvhelyességi, stílusi sajátosságait is elének tárja.

Az ige első, fentebb idézett jelentésköre ('bejelentkezik') az internetes fórumok szóhasználatában is megjelenik: „Megérkezik a limo, kiszáll belőle Ashley, s bemegy *csekkolni*.” Az illető csillagról (sztárról?) hírt adó megfigyelő zárójelben hozzátesszi tudósításához – mintegy jelezve nyelvérzékének bizonytalanságát –, hogy „ezt szerintem magyarul is mondjuk”. Igekezős változatával is találkozhatunk: „aki *becsekkol* annak elvileg hely jegye van”; „Mellettem egy korosabb asszony »*csekkol* be.” Az utóbbi mondat nyelvhasználójának az idegen szóalakra fűződő attitűdjét jól jelzi az idézőjel.

Az angol *check* ige jelentésmezeje rendkívül széles. A világhálóról vett példáim azt bizonyítják, hogy a magyar nyelvben egyre szaporodó jelentései közül hódít az ige 'ellenőriz', 'vizsgál', sőt újabban '(meg)néz' értelemben való használata. Az alábbi szövegekben egyértelműen 'ellenőriz' jelentésben szerepel: „Nyunyi blokkot elkér, masinát pötyögtet, majd visszahozottat *csekkol* (sérült, szakadt-e)”. Csakúgy, mint az itt következő példában: „pillanatok alatt leellenőriz, a [...] Maxtoron pedig van egy 40G partíció, amit majdnem 2 óráig *csekkol*”. Az alábbi internetes fórum szövegekben élénk tárja, hogy az idézett mondat igealakja is 'ellenőriz' jelentésben értelmezendő: „... a mágia nem gondolkodik meg nem *csekkol* csak úgy magától megvannak a törvényei...” Nemcsak személyhez, hanem élettelen alanyhoz is járulhat az igei állítmány: „bemutatkozik a motor, tornáznak a mutatók, *csekkol* az elektronika”. Egy álláshirdetéssel foglalkozó oldal véleménynyilvánítója hívja fel társai figyelmét arra, hogy „mindenkinek lelke rajta, ha olyan helyre küldi a jelentkezését, amelyet előtte nem *csekkol* le”. Jelentem nyelvünk használóinak, újabb igekezős igeink keletkezett: *lecsekkol* 'ellenőriz' jelentésben. S hogy ne álljon egyedül az erre szolgáló példa, íme egy

másik mondat a világhálóról: A felakasztás előtt a pótkocsit megint *le* kellett *csekkolni*”.

A második jelentéskör bővülését érzékeljük azokban a mondatokban, amelyekben az 'ellenőriz' jelentés mellé 'megnéz, megvizsgál' értelem társul. Az alábbi képaláírásban megjelenő *csekkol* ige 'ellenőriz, megvizsgál' jelentését a hozzá kapcsolt fénykép igazolja, amelyen az illető az autó kerekéhez lehajolva „fékdobot *csekkol*”. Hasonlóan mindkét jelentéssel felruházzható az ige az alábbi, vadászattal kapcsolatos szövegekben: „Puskám fának támasztva, tár kivesz, lőszer mennyiség *csekkol*, majd tár visszatesz”. A következő (ál)híradásban a tudósító kommentárjában megjelenő szóalakat mintegy magyarázza az (ál)csillagtól származó idézet, egyben pontosan rávilágít értelmezésére: „L. C. a Googleon *csekkolja* a pasijait randi előtt. »Mindig megnézem, hogy kivel fogok találkozni.«” Ugyanígy 'ellenőriz, megnéz' jelentést társíthatunk szavunkhoz az itt következő egyeztetés nélküli szóhalmazokban, hiányos mondatokban: „Csatlakozók *csekkol*, vinyó vissza, postnál megáll”; „Liszt tojás só édesítő tej Zutyul sűrűséget *csekkol*”; „Észrevesz – árat *csekkol* – elraktároz”. Az 'ellenőriz' mellett a 'jól megnéz magának' jelentéssel bővíthetjük az alábbi szövegrészlet igei állítmányának értelmezését: „*Csekkol* téged. Hogy nem jelentesz-e problémát a közbiztonságra nézve.”

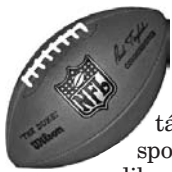
Az ige harmadik jelentésköre a másodikból eredeztethető: lecsupaszodik a '(meg)néz' értelemre. A példák jól bizonyítják ezt: „lányom PSP-zik, (...) Picasával *csekkol* videókat”; „Sorozatok terén persze, aki mindent *csekkol*, annak nehéz újat mondani”; „a többség moziból választ [...] heti 8-10-et *csekkol*”. Egyeztetési hiba vagy a nyelvhasználónak az ige tranzitivitásában való bizonytalansága mutatkozik meg az alábbi képaláírásban: „M. a telómat *csekkol*”.

Két következő példám a sportnyelvből származik újabb jelentésekkel ruházva fel igeinket. Az első példamondatban a sportnyelvi 'igazol' értelemben használja a tudósító: „Ha hozzánk *csekkolnak*, ekkora [...] erődemonstráció után”. A „játékfelügyelő jön jelölés *csekkol* Hopp ez piros” szövegekben a *check* angol ige sok-sok jelentése közül a 'megállít, megakaszt' átvétele a legvalószínűbb.

Adataim bizonyítják, hogy a *csekkol* aktív szóként, igekezős és igekező nélküli alakjaiban újabb és újabb jelentésekkel ruházzódik fel a mai magyar nyelvben. S ha példáim nem igazolták volna még kellőképpen, hogy az idegenből átvett szó immáron szinte jövevénytársaként él nyelvünk egyes réteg- és csoportnyelvi változataiban, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy az eredetileg igekezővel ellátott szóalakra (*csekk+ol*) járuló újabb toldalékkal, egy melléknéviigenév-képzővel létrehozta a nyelvhasználó a *csekkoló* alakot: „betöltődéskor egyből a *csekkoló* mezőre vinné a fókuszot”.

Arra még várunk kell (de inkább ne is várjuk!), hogy az 'igazol' jelentéskörének kiterjedésével efféle zárszót írassak: a fenti példák azt *csekkolják*, hogy igeink hódít, különösen a fiatalok és azon nyelvhasználók körében, akik nyelvi tudatosság híján hódolnak az idegen szavak divatjának.

Gréczi-Zsoldos Enikő

A RÖGBI

Az amerikai futballról szóló cikk folytatásaként szólunk most a rögbiről! A két sportág fogalma hazánkban általában keveredik a fejekben, ami nem csoda, hiszen tudásunk leginkább csak a tengerentúli filmekben látottakra és azok fordításaira korlátozódik. Ami első látásra közös a két játékban, az az, hogy a játékosok tojás alakú labdával futnak, azt kergetik, dobják, passzolják, közben pedig pontokat szereznek. Az azonnali különbség a felszerelésükön látszik: a hagyományos, általunk is ismert focimezben futók a rögbisek, a vértszerű védőfelszerelést és sisakot viselők pedig az amerikai footballisták. A rögbi tekinthető az amerikai foci őséneke, amely az amerikai vérmérsékletnek megfelelően látványos cirkuszi produkcióvá nőtte ki magát, míg a rögbi pusztán az erő és az ügyesség játéka. A következőkben a rögbi hazai nyelvéből csemegézünk.

A játék eredeti neve az angliai Rugby városából származó futball, azaz *rugby football* volt, ez rövidült le *rugbyre*, magyarul *rögbire*. A rögbi szókincsében felbukkannak más sportágakban is használt szavak, így ezek jelentése mindenki számára egyértelmű. A *bedobás*, *kezdőrúgás*, *partjelző*, *szabadrúgás* a labdarúgásból, az *irányító* a kosárlabdából, a *játekter* több labdajátékból, a *szünet* pedig bármelyik sportból ismerős lehet, amelyet legalább két féldőben játszanak. De ugyanígy ismerjük a *passzt*, a *védekező csapatot* és az *előnyt* is. Léteznek mindemellett olyan összetett szavak, kifejezések, amelyek elemei külön-külön szintén több sportágban használatosak, de együtt csak a rögbi alkalmazza őket: *bedobásvonal*, *büntető cél*, *ideiglenes kiállítás*.

A legérdekesebb terminus technicusok, melyek szinte szabályos nyelvi lelemények, számunkra a megszokottól eltérő kontextusban használt szavak, szókapcsolatok. A *tolongás*, *pillér*, *nehéz lovasság*, *utolsó láb*, *csatlakozás*, *csomag* és *faltörő kos* hallatán nem elsősorban a sport jut eszünkbe, de megismerve azt a játéksituációt, szabálytalanságot, posztot stb., amelyre vonatkoznak, máris egyértelművé válnak az elnevezések. Természetesen mindegyik asszociációra épül, így pl. a *nehéz lovasságról* a legtöbb embernek egy felállított hadrend jut eszébe, a *faltörő kosról* pedig szintén egy harci helyzet, és valóban, a rögbiben mindkettő egy-egy támadástípus elnevezése. *Pillérei* pedig már nem csupán a hidaknak (és az Európai Uniónak) vannak, hanem a rögbijátékosok *tolongásának* is, *bal- és jobboldali pilléreknek* hívunk adott poszton játszó sportolókat. Van olyan nézet a szövetségben, miszerint ezek a terminusok a hiányzó nyelvújítást jelzik, hiszen bár hangzatosak és nem mindennapiak a sportéletben, mégsem adják vissza híven az adott játék helyzet jelentését. A legismertebb terminus talán a *tolongás*, ez a rögbi egyik legjellegzetesebb pillanata, amikor több játékos meghatározott rendben összekapaszkodik a labda megszerzése és továbbjuttatása érdekében.

Sokszor hallhatjuk a *drop*, a *mark*, *markfogás* és a *full back* terminusokat is, amelyek alakilag is idegen szavak. A *drop* és a *mark* olyan játéksituációkat jelölnek, amelyeket nehezen lehetne egyetlen magyar szóval visszaadni, a *full back* pedig a *hátvéd*, vagy egyes csapatoknál *fogó*, de ebben az esetben az angol szónak hangsúlyosabb a jelenléte. A játékosok két nagy csoportja a *csatárok* és a *védők*, és hasonlóan az *irányítóhoz*, *centerhez*, *hátvédhez*, *szélsőhöz*, a sportrajongók is értik a jelentésüket. Viszont ha csak *sarkazóról*, *pillérről*, *összekötőről* és *nyitóról*, esetleg *tízsről* és *kilencsről* esik szó, már nem teljesen tudjuk azonosítani,

Seregi – seregély a sárréti nyelvjárásokban

Lassan három éve lesz, hogy az Édes Anyanyelvünk (2006/2.) közölte Seregy Lajos *Honnan származik a Seregy családnev?* című cikkét. A szerző a rendelkezésére álló források ellenőrzése után, Kázmér Miklóshoz hasonlóan kizárta például a *seregy* + *-i* képzős származtatást, majd Arany János Tetemre hívás című balladájának sora („Tanum az Ég, s minden seregi!”) vizsgálata nyomán úgy látta, hogy „a *seregnek* nincs *-i* melléknévképzős alakja”. Igaz és belátható.

„Családnevünk eredete tehát a 'seregély' jelentésű *seregi*...”, amelynek ismerteti korábról és ma ismert családnévi alakjait is (*Seregély*; *Sereghy* ~ *Seregy* ~ *Seregi*). Hivatkozik Ladó János családnévekkel foglalkozó kutatásaira, a nyelvjárási szótárakban végzett vizsgálataira, melyek nyomán úgy találta, hogy „a *seregi* vagy *serege* szó bizonyos nyelvjárásokban a *seregély* szóval azonos”. Ezt az etimont erősíti Szinyei József Magyar tájszótára (II, 1901), a Magyar Nyelvőr V. évfolyamában talált két szójárás adata (Seregélyi-jeztők). Végül az Új magyar tájszótár adatait idézi (IV, 873–4), melynek csongrádi, hódmezővásárhelyi, hortobágyi és makói főnévi, melléknévi példái is ezt az eredeztetést erősítik. Az ÚMTsz. adataira a leggazdagabb: a nyelvterület keleti pontjairól főnévként, melléknévként egyaránt adatolja.

A Sárréti tájszótárban a *seregély* nyelvjárási alak- és jelentésváltozatai szintén szótározva vannak. Példáim egy kisebb régió nyolc helyi nyelvjárásából valók (Dévaványa, Körörszegapáti, Magyarhomorog, Mezőpeterd, Nagyszalonta, Vésztő, Zsadány, Zsáka). Ezekből a helyi gyűjtésekből is különböző alakváltozatokban került elő: *seregy*, *serege*, *seregi*, *seregí*. Melléknévi jelentésben: *seregi* madár, *seregi* deres, *seregi* szürke (szamarat). Az ÚMTsz.-ban és tőlem is szótározott *seregi* alakok jelentésük hasonlóságával is felhívják magukra a figyelmet: 'kis termetű birka'; 'fiatal, még alig rántani való csirke'; 'kis termetű tyúkfejta'; 'seregély fióka'; 'kis termetű vadóc galamb'. Ezen jelentések nagyobb területen szóródnak, mint a sárréti adatok.

Seregy Lajos példái és a sajátjaim is jelzik, hogy a *seregi* használatának határa az erdélyi nyelvjárások felé mutat. Ezek is valószínűsítik, hogy jó helyen keressük a *serege*, *seregi* stb. etimónját.

Zilahi Lajos

ni, hogy milyen játékot is játszhat az adott sportoló. A rögbiben egy adott poszthoz adott mezszám tartozik, így ha megismerjük a játék menetét, rögvést tudni fogjuk, hogy kit is takar a *kilences* vagy a *tízés*. A hazai csapatok között egyébként nincsen egységes terminushasználat, a pozíciók magyar, illetve angol elnevezése és a mezek száma folyamatosan keverednek a különböző leírásokban, rögbivel kapcsolatos szövegekben. Ez megnehezíti a játékkal éppen csak ismerkedők dolgát. Érdekességképp említeném meg azokat a szerkezeti sajátosságokat, amelyek a magyar fülnek kissé idegenek, pl. *célt szerez*, *tolongást kér*, *büntetőcél ad*, de a terminusok jelentésének ismeretében ezek is világhossá válnak.

Aki többet szeretne tudni a hazai rögbiről, több lehetősége van az ismeretszerzésre. A szövetség honlapján – www.mrgsz.hu – megtalálhatók a következő hazai mérkőzések időpontjai, de aki nem tud ellátogatni egy igazi élő játékra, annak még ott van a televízió, az egyik nagy nemzetközi sportcsatorna hazai adása ugyanis rendszeresen közvetít rögbimérkőzéseket.

Mátis Bernadett

„Hun író, hun savó”

Autós tûrákat ajánló úti beszámolóiból idézek: „A hegygerincen menedékház találok, ami inkább kisebb étteremre emlékeztet. Kérek fél liter »Buttermilch«-et. Megkóstolva kefirnek gondolom. Otthon a szótárban kikeresem: író <tejtermék>. Hmm, újabb magyar szót tanul-tam.” Nekem nem kellett külföldi hegyekben járnom ezért, még tizenegynéhány éves koromban is készült ott-hon vaj (és túró is). Bár városban éltünk, volt a háznál baromfi, disznó, konyhakert. A tejet a gazdálkodásukról nevezetes kiskanizsai parasztasszonyoktól lehetett venni (1950 körül jártak az évek). „Gyerökkoromban mindék szerettem meginnya az *irót*” – ezzel a nyelvjárási példamondattal mutatja be a szót az 1981-ben kiadott munka, a Kiskanizsai szótár. Kiskanizsa ma is Nagykanizsa város része, lakossága földművelő-kertészkedő paraszt volt. Az író (és a savót is) magam is szívesen ittam annak idején (ami nem fogyott el belőle, a malackánk moslékába került).

Az író a vajkészítés során a tejszín és a tejföl köpülésekor keletkező folyadék, 90%-a víz, tartalmaz fehérjéket, ásványi anyagokat, valamint kevéske zsiradékot is. Cukortartalmától függően lehet édes vagy savanykás, mindkét fajtája jó szomjoltó. Porított formában főként takarmányadalékként használatos. A vajverő köpülő valószínűleg a középkor során honosodott meg hazánkban, addig a vajat nem is tejfölből, hanem (savanyú) tejből rázással készítették. A Magyar néprajzi atlasz (1987–1992) tartalmaz is *vajrázó* szót, amely talán a régi módszer emléke. A köpülő hajdan magas, dongás faedény volt, amelyben függőlegesen lehetett mozgatni egy átluggatott korong vagy kereszt alakú fában végződő verőt. Margalits Ede 1891-ből való nevezetes közmondás- és szólásgyűjteményében a „Ha ikrázik a tejföl, rajta a köpüvel” mondás őrzi a korabeli – mondhatni: – gyártási utasítást.

A vajat régen frissen alig fogyasztották, parasztságunknál a vajjal megkent kenyér ismeretlen volt. Vajas kását ünnepi ételnek készítették, ritkán vajas kalácsot sütöttek. A vajt kisütéssel tartósították a böjti időkre. A friss vajt a tűzhelyen egy edényben lassan megolvasztották, a benne maradt vizes író kisütötték. A meleg vajt tárolóedénybe, többnyire fabödönbe szűrték. Nagybacska bödön több kisütés után telt meg a vajrétegekkel. Nemcsak tehéntejből, hanem juh- és bivalytejből is nyertek vajt.

Az író nemcsak a gyerekek itták szívesen, a felnőttek is. Az írósvajat, amely nagy részben tartalmazott író, ezért lágy, másodrendű vaj volt, Szeged környékén főtt tészták ízesítésére használták. Erdélyi János a Magyar közmondások könyvében (1851-ben) közli a „puha, mint az írósvaj” kifejezést, amelyet Petőfi Sándor is használt: „[...] egyet csippenttem az orcáján [...] olyan *puha* volt, mint az *írósvaj*” (A nagyapa, 1847). Mindazonáltal az író nem számított értékes ételnek, erre utal az a szóláshasonlat, amely az Új magyar tájszótár *ebéd* szócikkében szerepel: „Változik mi³ Halizsékna az ebéd: hun *író*, hun *savó*”, ez nyilván a szegénységnek csúfondáros kifejezése. Mikszáth Kálmán egyik 1893-ból való parlamenti karcolatában ekként rosszmájúskodik: „Csendes, békességes ülés volt, a régi Tisza-időkre emlékeztető – mikor még *savót* reggelizett az ellenzék”.

A *savó* túróvá (vagy sajttá) feldolgozott aludttejből kivált zöldessárga vagy szürkésárga színű, savanykás ízű folyadék, amelyet leveskészítéshez, savanyításhoz alkalmaztak meg üdítő italként, és az állatokkal is itattak. A *savó* szóval Erdélyben gyakran az író nevezik meg. Margalits könyvében bőven van példa arra, hogy a *savó*

Rendezzük birtokviszonyainkat!

Semmi gond a ragtalan birtokos jelzővel, ha birtoka mindjárt utána következik: *szavak boncolgatása, kéziszótárak átböngészése*. Egy-egy – akár közbeszúrt – jelző nem zavarja a megértést: *szavak nyelvtani boncolgatása, értelmező kéziszótárak gondos átböngészése*. De ha nagyon messze kerül a birtokszó a birtokosától, már nem értjük azonnal a mondatot: „A helyesírással foglalkozó – szótári részt is tartalmazó – művek, valamint az értelmező kéziszótárak átböngészése után az alábbi kép alakult ki.”

A többszörös jelzővel bővített *művek* utáni vesszőnél kissé megállunk, és ez a kis szünet elég ahhoz, hogy ezt a sokjelzős *művek* szót a mondat alanyának értsük. Mintha a szöveg erről akarna valamit mondani. Pedig a mondat úgy folytatódik, hogy utána még egy ilyen ragtalan, alanyak látszó főnév következik: *valamint az értelmező kéziszótárak*, és csak az *átböngészése* végén levő *-e* toldalék mutatja, hogy a *művek* és a *kéziszótárak* nem a mondat alanyai, hanem az *átböngészése* birtokosai. (Minek az *átböngészése*?) Amíg erre rájövünk, és visszagondolunk a mondat elejére, idő telik el, és közben nem figyelünk a mondat további folytatására. Elveszítünk egy információrészt. Pedig az alany és a legfontosabb mondanivaló csak ez után következik: ... *átböngészése* után az alábbi *kép* alakult ki. (Mi alakult ki? Kép.)

A mondat gyors megértését megkönnyítené, ha a szerző a birtokosokat *-nek*, ill. *-nak* raggal látná el, világosan jelezve, hogy a hosszú bevezetés még nem tartalmazza az alanyt: „A helyesírással foglalkozó – szótári részt is tartalmazó – műveknek, valamint az értelmező kéziszótáraknak *átböngészése* után az alábbi *kép* alakult ki.”

A rag ismétlése egyúttal jelzi az illető szavak mondatbeli egyenrangúságát. Ne féljünk az ismétléstől, ha az a világosságot, a könnyebb megértést és az értelmes hangoztatást szolgálja!

Elekfi László

A magyar stilisztika útja

OLVASÓ

Tanárok, kutatók, a nyelv és az irodalom iránt érdeklődők számára ismerősen cseng ez a cím. Joggal, hiszen a modern magyar stilisztika egyik első és mindmáig alapvetőnek számító kézikönyvét idézi fel, Szathmári István 1961-ben megjelent munkáját. Tudósportrékat, lexikont, bibliográfiát; egy szóval a stilisztikát. Magam is így voltam ezzel, valahányszor kezembe vettem a kötetet, amelyet középiskolás éveimben jutalomkönyvként kaptam, bizonyára a már akkor is (1971-ben) csak véletlenszerűen fellelhető példányok egyikét. Azt meg már stilisztikát oktató tanárként láttam, hogy *A magyar stilisztika útja* ott szerepelt az egyetemi stilisztikai szakirodalom legfőbb tételei között, hozzájutni viszont a mai egyetemi hallgatóknak, ifjú tanároknak már szinte lehetetlen volt.

Elsősorban ezért örvendetes számomra, hogy 2008-ban megjelent ennek a fontos kézikönyvnek új, méghozzá javított és jelentős mértékben bővített kiadása, amint ezt a kötet belső címlapján olvashatjuk. Most természetesen ezt ajánlom olvasóink figyelmébe.

A magyar stilisztika útja újabb kiadása jelentős mértékben kiegészült, teljesebbé vált. Új bevezető fejezete, *A magyar stilisztika rövid története* mai szemmel tárgyalja a stilisztikát. Rámutat alakulására a kezdetektől a funkcionális szemléletű és a még újabb irányzatokig, láttatja e tudományág sokszínű jelenét és ígéretes jövőjét. Az újabb stilisztikai eredmények ismeretében megalapozottan lehet bizakodó a szerző, aki évtizedeken át vezetett az egyetemi tanszékeket átfogó Stíluskutató csoportot, és szerkesztésében tanulmánykötetek, kézikönyvek jelentek meg, amelyekről lapunk olvasói is rendszeresen értesülhettek.

De térjünk vissza *A magyar stilisztika útjához*! A könyv fő része a *Szövegközlések pályaképekkel* címet kapta az új kiadásban. Itt olvashatjuk részint az első kiadásban szereplő stilisztikai szerzők – Sylvester János, Geleji Katona István, Verseghy Ferenc, Szvorényi József, Kulcsár Endre, Kulcsár Gyula, Zlinszky Aladár – pályaképét és stilisztikai munkáiknak máig jelentős fejezeteit, részint pedig az ún. pótlást, amely terjedelmében is meghaladja az első kiadás anyagát: négy régi és tizenegy 20. századi kutató életpályáját közli, szemelvényeket stilisztikai munkáikból, a korábbiaknak megfelelően jegyzetekkel ellátva.

A négy régi mester: Révai Miklós, Kazinczy Ferenc, Bitnitz Lajos és Négyesy László. Révai Miklós költő és nyelvtudós, aki 1805-ben megalkotta az első magyar összefüggő, rendszeres stilisztikát, *A magyar szép tollat*. Ebből olvasható itt néhány részlet a tollról, avagy az írásnak s beszédnek módjáról, vagyis a stílusról. Tanárok, diákok számára hasznos lehet az *Összeállítás Kazinczy Ferenc stilisztikai megjegyzéseiből*. A nyelvújítás stílusújítás is volt, érdekesekek a mozgalom vezéralakjának a nyelv-

használattal, a stílussal, az esztétikai ízléssel kapcsolatos megjegyzései. Kazinczy születésének évfordulóján érdemes újraolvasni véleményét a stílusnemek különbözőségéről, Ruzsiczy Évának, a jeles Kazinczy-kutatónak az összefoglalásában. Bitnitz Lajos 19. századi tudós tanár volt, a nyelv- és irodalomtudomány, a matematika, a régészet művelője. Fő munkája, *A magyar nyelvbéli előadás tudománya* 1827-ben jelent meg, stilisztikai, műfaji és retorikai rendszerezéseket tartalmaz, angol és német tudósok eredményeit alkalmazva. Ebbe tekinthetünk be a jelenlegi szövegközlések révén.

Négyesy László irodalomtörténész, esztéta kiváló művelője volt a verstanak (Magyar verstan, 1896). Híres stílusgyakorlati szemináriumain Babits, Kosztolányi, Juhász Gyula, Tóth Árpád, Karinthy Frigyes vettek részt. Tankönyveket

írt stilisztikából, poétikából, retorikából. Pályaképében a IV. osztályos középiskolai *Stilisztikából* (1897) olvasható részlet a nyelvtan és a stilisztika kapcsolatáról meg a stílusstanulás rendjéről.

A magyar stilisztika története a 20. század második felével egészült ki a kötetben. Tizenegy kutató munkásságával, olyanokéval, akik már bizonyára ismertebbek olvasóink előtt is: Zolnai Béla (*Nyelv és stílus*), T. Lovas Rózsa (*A magyar impresszionista költészet stílusformái*), Gáldi László (*Ismerjük meg a versformákat!*), Kovács Miklós (*Néhány vázlatpont Ady költői nyelvtanához*), Martinkó András (*Stílus és műfaji szándék*), Benkő László (*Juhász Gyula és az impresszionizmus*), Terestyéni Ferenc (*A magyar stilisztika vázlat*), Balázs János (*A stílus kérdései*), Herczeg Gyula (*A modern magyar próza stílusformái*), J. Soltész Katalin (*Babits Mihály költői nyelve*), Török Gábor (*Miről vallanak József Attila verseinek tagadó elemei?*).

A stilisztikatörténet mellett még két pillére volt az 1961-es kiadásnak: a stilisztikai fogalmak lexikona és az egyes írókra vonatkozó bibliográfia. A lexikon javított és bővített formában 2004-ben önállóan megjelent (*Szathmári István: Stilisztikai lexikon*), a bibliográfia pedig változatlanul szerepel a jelen kiadásban. Kár, hogy az új kiadás nem egészülhetett ki az 1960-tól a közelmúltig napvilágot látott stilisztikai munkák adataival. A kötetet bőveges jegyzetanyag, név- és tárgymutató, valamint a magyar stilisztika régebbi és újabb alkotóinak arcképei egészítik ki.

A magyar stilisztika útja című kötetet haszonnal forgathatják tanárok, egyetemi hallgatók, középiskolás diákok és minden érdeklődő, aki szívesen foglalkozik a nyelv és stílus kérdéseivel. Kívánjuk, hogy tegyen továbbra is jelentős szolgálatot a magyar stilisztika ügyének! (*Szathmári István: A magyar stilisztika útja. Javított és jelentős mértékben bővített kiadás. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó. Budapest, 2008, 624 oldal.*)

Heltainé Nagy Erzsébet

A világ nyelvatlasza

Pompás és érdekes nagy képeskönyvet kaptam 80. születésnapomra, 2008 novemberében, szülővárosom, Gyoma nyelv- és irodalomszerető közönségétől. Az album alakú, színes képekkel és fényképekkel illusztrált kötet népszerű kiadványnak készült, és a gazdag illusztráció is ebbe az irányba csábította a szerzőket, akik egy-egy nyugati egyetem tanárai. Az előszó az oxfordi Jean Aitchison tollából való, és fontos figyelmeztetést is tartalmaz: „Az atlasz, melyet most kezében tart az Olvasó, igen fontos és értékes munka. Hasznos, világosan követhető és egyszerűen használható formában mutatja be, hogy a 21. század kezdetén az egyes nyelveket a világ mely részein beszélik. Ezen információk különös jelentőséggel bírnak, hiszen egyes becslések szerint a napjainkban létező nyelvek csupán egytizede él majd 100 év múlva is. Reméljük, hogy e csudás nyelvi virágcsokor láttán az olvasó kedvet kap a világ nyelveinek alaposabb megismeréséhez, és talán még maga is hozzájárul ahhoz, hogy lelassítsuk a nyelvek kihalásának folyamatát.” Már maga ez a cél is dicséretre méltó, és igazolhatja a költséges, szép kiadvány megszületését is.

Az előszóban említett céllal is magyarázható, hogy az illusztrációk elsősorban a kevésbé ismert vagy a kihalófélben levő népeket, népcsoportokat mutatják be. A kötet egy általános bevezető fejezet után (A nyelvek kialakulása és elterjedése) földrajzi szempont szerint tárgyalja a világ nyelveit (Európa és Eurázsia; Dél- és Délkelet-Ázsia; Afrika és a Közel-Kelet; Csendes-óceáni térség; Ausztrália; Amerika; Pidzsinek és kreolok), végül egy fejezet szól az írásrendszerekről. Magamat természetesen anyanyelvünk tárgyalása érdekelt elsősorban; nem is óhajtanám az egész művet mérlegre vetni, csupán a magyar nyelv tárgyalásához fűznék néhány megjegyzést. (A magyar fejezet szerzője Maria Polisky, aki doktori címét az Orosz Tudományos Akadémia Nyelvészeti Intézetében szerezte, s a kötet írásakor az Egyesült Államok San Diegó-i egyetemének professzora.)

Az Európa nyelvei című fejezet azt mondja, hogy „Európa őshonos nyelveinek többsége az indoeurópai nyelvcsaládhoz tartozik. Kivételt képez a finn, a számi, az észti és a magyar (uráli nyelvek), a török (altáji) és a baszk (ismert nyelvrokonok nélküli izolált nyelv)”. Bár nincs külön minőség e nyelvekről, de a megfogalmazás mégis érezteti, hogy anyanyelvünk valahogy „kilóg” az európai sorból. Mintha átsugároznék e kötetbe is az a 19–20. századi előítélet, amely a legfejlettebbnek minősített indoeurópai nyelvekkel szemben a „ragozó” finnugor nyelveket „alacsonyabb rendű”-nek vélte.

A kötetben ugyan van utalás a távolabbi nyelvcsaládi összetartozásokra is, de éppen azért, mert a világ jelenlegi beszélt nyelveinek térképét óhajtja bemutatni, nem szól bővebben az oly jelentős kihalt nyelvről sem, mint a szanszkrit. Egy táblázat egy nagyobb nyelvcsalád tagjaként említi az indoeurópai, az uráli és a dravida nyelveket.

A szókincs mellett kevés hely jutott a szerkezeti tulajdonságok és rokonságok tárgyalására; így például az agglutináció kérdését az altáji nyelvcsaládhoz tartozó nyelveknél veti fel a kötet, s a magyar nyelvénél nem is említik, hogy ragozó nyelv. Igaz, hogy mentik és magyarázzák eljárásukat azzal, hogy a földrajzi és a nyelvszerkezeti szempont keveredése esetenként zavaró lett volna. Az csak helyeselhető, hogy a magyar nyelv használatát illetően szólnak a szomszédos országokba szorult számos magyar anyanyelvű beszélőről: „a II. világháborút követő határ-

Tisztelt Szerkesztőség!

Az elmúlt hónapokban ismét volt alkalmam dűskálni hol a logikát, hol a helyes igeragozást, hol pedig az idegen szavak kellő ismeretét nélkülöző megnyilvánulások élvezetében. Ezekből kötöttem az alábbi csokrot.

Mind hazai, mind külföldi katonai kinevezések és hadi vonatkozású hírek ismertetésében többször is találkoztam a *magas rangú tábormok* kifejezéssel. Kétségtelen, hogy pl. a magyar honvédség tábormoki karában is vannak rendfokozatok: dandártábornok, vezérőrnagy, altábornagy, vezérezredes, de ezek mind magas rangú tisztek. Elég őket *tábormok*knak nevezni vagy pontosan meghatározni nevük mellett rangjukat is. – Egy újságban felsorolták a világ leggazdagabb embereit, közöttük az indiai Laksmi Mittalt, a világ legnagyobb acélvállalatának tulajdonosát. Neve mellett ez állt: *ipargyáros*. Holott ez az iparmágnás: *gyáripáros*. – További két csemege ebben a „műfajban”: *belső enteriőr* és *patrióta hazafi*. Nincs kommentárom ezekhez!

Régi, egyre kínzóbb fájdalmam az alanyi és a tárgyias ragozás összekeverése vagy inkább utóbbinak nem ismerete. Két példa a sajtóból: „...összefüggésben állhat azzal a bírósági tárgyalással, amelyben egy fiatal férfit *vádolják* X. Y. megvilkolásával.” A másik példa: „A polgármester épp ezért valamennyi budai polgármestert közös koszorúzásra *hív*...” Holott a kezdeményező budai polgármester összes Duna-jobbparti pályatársát hívta meg, nem csak néhányat közülük.

Sznobok nyelvhasználatában kiemelt helye van a Franciaországban és Svájcban egyaránt *frank*nak nevezett (bár nem azonos) pénznemnek, ők ugyanis, amikor szó van a két ország pénzéről, csakis „fran”-ról beszélnek, francia kiejtéssel. Még szerencse, hogy a fontot nem „paund”-ként, a márkát nem „márk”-ként, a dollárt nem „doler”-ként említik. De akkor mért „fran” a frank?

Már kezdem megszokni, hogy akik összekülönböznek, azok a *port* rúgják össze, nem a *patkót*, holott utóbbit kellene. Egyre inkább terjed a feltevés, hogy aki hibázik, annak bizonyára *vaj van a füle mögött*, pedig a régi mondásban ez a tejtérmék akkor jelentett hibás vagy bűnös magatartást valaki részéről, ha az illető *fején* vélték megtalálni. Akinek viszont *volt valami a füle mögött*, az csak titkolódzott. Jó lesz vigyázni ezekkel a népnyelvből eredő kifejezésekkel, nehogy eltaláljuk – és most a neves irodalomesztétát idézem, aki fülem hallatára jelentette ki a televízióban – „melle közt a tógyét”!

Dr. Del Medico Imre

módosítások következtében Magyarországon kívül a magyar nyelvet jelentős számú kisebbség beszéli Erdélyben, Ukrajnában, Ausztriában, Vajdaságban és Szlovákiában is”. A „határmódosítás” erősen szépítő kifejezés, ezenkívül az érintett tény nem a II., hanem az I. világháború, a trianoni békediktátum következménye. És ez már ténykérdés. Az írásrendszerekről szóló utolsó fejezetből hiányoljuk a székely-magyar rovásírást, hiszen ennek is van nemzetközi irodalma.

A munkát D. Németh Dorottya és Ilyés Emese fordította magyarra, Hargitai György szerkesztette, és Szingapúrban nyomtatták, pompás színes képanyagával. (*Kossuth Kiadó, 2006, 224 oldal.*)

Szilágyi Ferenc

Az alábbi válogatásban a Manyszihoz beérkezett kérdésekből az ügyeletes azokat adja közre, melyek a számára nem rutinfeladatok, hanem érdekesebbek, illetve tanulságosak.

A szóhasználati kérdések teszik ki a válaszaink kisebb részét, most ebből nyújtok át egy sorozatot. Néha viták eldöntése végett keresik meg szolgáltatásunkat, ilyenkor a kérdező a maga igazát akarja tőlünk hallani. Sajnos, nem mindig kapja meg a kérdező, amit vár...

Zamatos íz

? Kérem, erősítse meg, hogy a „zamos ízt” szókapcsolat képzeltség (mivel a zamat önmagában ízt és illatot is jelent egyszerre).

! A zamat, zamos szavak jelentésében az íz és az illat valóban együttesen van jelen (Magyar értelmező kéziszótár), ezért a zamos ízt szerkezetben ismétlődő elem az íz.

Úgy tűnik azonban, hogy a nyelvhasználat egy kissé eltér a szótári jelentéstől. A 'különlegesen jó ízek' nyomatékosabb kifejezésére ez a szó szerkezetet sok helyen előfordul. Szórványosan irodalmi művekben is találunk rá példát (a Magyar Nemzeti Szövegtár adatai szerint pl. Tamási Áronnál: „különös jó, édeskés és zamos ízt ad a bablevesnek”), illetve sokkal nagyobb számban borok, kávéfajták, fűszerek stb. ismertetőiben.

Kéne vagy kellene

? A minap került fel ismerősök között a kérdés: *Kellene vagy kéne? Helyes-e mind a kettő? Egy 1995-ben megjelent, az Akadémiai Kiadó által kiadott helyesírási szótárban így szerepel: kéne (= kellene). Egy ismerősöm azt mondta, szerinte nem létezik a magyar nyelvben ez a szó: kéne, ő mindig a kellene szót használja. Véleményem szerint, ha a szótárban benne szerepel, akkor ez is létezik és helyes, legfeljebb talán a kellene szebben hangzik, mint a kéne.*

! Természetesen a kéne létező szó, de használati köre szűkebb, mint a kellene igealaké. A kéne népies változat, például: *mi kéne, ha vóna?* 'mit szeretnél?', mi a kívánságod?'

A Magyar Nemzeti Szövegtárban a kellene kb. hatvanezer-szer fordul elő, arányosan a teljes magyar nyelvterületen (az öt regionális nyelvváltozatban: a magyarországi, szlovákiai, kárpátaljai, erdélyi, vajdasági), illetve az összes stílusrétegben (személyes, sajtó, tudományos, hivatalos, szépirodalmi alkorpuszban). A kéne ritkább használata (kb. tizenkétezer előfordulás) az adatok szerint főként a magyarországi nyelvváltozat személyes és szépirodalmi alkorpuszára jellemző, minimális a tudományos nyelvben. Népies, bizalmas jellege miatt sokan kerülnek a használatát még a személyes helyzetekben is.

Túlbuzogni látszik

? Azt szeretném kérdezni, helyes-e a *túlbuzogni látszik* kifejezés?

! A *látszik* ige egyik jelentése: 'valamilyennek mutatkozik'. Az értelmező szótár tipikusan melléknéves szerkezetet ad meg: *célszerűnek látszik*. A kért kifejezésben azonban főnévi igenév van, mely kettős alanyú szerkezetben van a szenvedő értelmű *látszik* igével. A Magyar Nemzeti Szövegtár adatai alapján a főnévi igenév + *látszik* kapcsolat mindenfajta szöveg-típusban előfordul.

A *túlbuzogni* ige a szótárakban nem szerepel, de a nyelvhasználatban előfordul – a szövegtárban irodalmi példák találhatók (Kálnoky László, Spiró György, Balla D. Károly írásaiból). A Nyelvművelő kézikönyv is említi az *igét* a *túl* igealkötés igék között.

? Rendkívül zavar a *megrendezésre, kiadásra, eladásra* stb. *kerül* szókapcsolás. Körülbelül egy éve figyeltem fel rá, hogy az élet minden területén ilyen módon fejezik ki a múltbéli vagy eljövendő történéseket. Fogadjam el nyelvünk ilyen változását, vagy tényleg helytelen, de már elfogadottnak kell tekinteni?

! Ugyanazt a tartalmat többféleképpen is kifejezhetjük: körülírással, bonyolultabb szerkezettel (egy általános jelentésű ige és egy igéből képzett főnév összekapcsolásával) és önálló igével is, pl. *megrendezésre kerül – megrendezik*. Nem csupán magyar és nem új jelenségről van szó, létezik ilyen az angolban is. A magyarban a hivatali nyelvben, a sajtónyelvben, a tudományos írásokban korábban is használták.

Mivel ez a terpeszkezőnek is nevezett szerkezet főként a hivatalos szövegekben fordul elő, sokan idegenkednek a használatától. A nyelvművelő, stilisztikai írásokban többször is felbukkan témaként, mert bonyolultabb, személytelenebb az igés formánál: *elintézésre került* (ki is intézte el?). A Nyelvművelő kézikönyv az ilyen formát helyteleníti, ezzel szemben elfogadhatónak tartja az *igazolásra szorul* vagy a *fejébe vesz* kifejezéseket.

Újabb kutatásokból az derül ki, hogy nyelvi oka is van a terpeszkező szerkezet használatának, pl. a jogi nyelvben, ahol nem feltétlenül szükséges a cselekvőt megnevezni. Mások azt bizonyítják, hogy a nyelvművelés által helytelennek tartott terpeszkező szerkezet a beszélőnek megkönnyíti a szöveg megalkotását (időnyeres a hosszabb szerkezet, sőt begyakorolttá válva kisebb erőfeszítésbe kerül), a szöveg megértését, feldolgozását viszont lassítja, megnehezíti. Ezekről az eredményekről számol be *A terpeszkező szerkezetek hatása a feldolgozásra* című cikkében Heltai Pál és Gósy Mária (Magyar Nyelvőr 2005. 4. sz.: <http://www.c3.hu/~nyelvor/period/1294/129406.pdf>).

Keresztapjaéktól

? *Miskolcon élek. Gyöngyös mellett élő barátommal kerülünk nyelvtani vitába. A vita az alábbi mondatból indult: Benjámin egy évvel ezelőtt kapta a telefonját a keresztapjaéktól. Barátom szerint helytelenül használom a keresztapjaéktól kifejezést. Szerinte úgy helyes, hogy a keresztapjaéktól. Kérem, segítsen nekünk eldönteni, melyikünknek van igaza?*

! A magyar nyelvben az -a, -e végű főnevek a jelek, ragok előtt megnyúlnak: *alma – almát, kefe – kefék* (tővégi időtartamot váltakoztató tövek). Annyira erős szabály ez, hogy a birtokos személyjeles alakokban is végbemegy: *apja – apját, törpéje – törpéjét, keresztapja – keresztapjaéktól*. Az ettől eltérő szóalak – *keresztapjaéktól* – nyelvjárási eredetű lehet, vagyis annak a tájnak a sajátossága, ahonnan a kérdező származik.

Elvész

? Szeretném megtudni az *elvész* szó helyes ragozását.

! Az *elvész* ~ *elvész* ~ *elveszik* alakváltozatokban ingadozik a nyelvhasználat a kijelentő mód, jelen idő, egyes szám harmadik személyben. Az *elvész* választékosabb, a másik kettő köznyelvi, az -ik-re végződő alak inkább a Dunántúlon szokásos. Az ige *elvész*, nem *ikes* ragozása, ragozása tehát *elveszek, elveszel, elvesz* (~ *elvész* ~ *elveszik*), *elveszünk, elvesztek, elveszenek*. Múlt időben *elvesztem, elvesztél, elveszett, elvesztünk, elvesztetek, elvesztek*. Feltételes mód jelen időben: *elvesznék, elvesznél, elveszne, elvesznénk, elvesznének, elvesznének*. Felszólító módban: *elvesszek, elvesszél, elvesszen, elvesszünk, elvesszettek, elvessenek* (Grétsy–Kemény: *Nyelvművelő kézikönyv*, Tinta, 2005., 601. oldal).

Dede Éva

Hírek

Az *Anyanyelvápolók Szövetségének* új vezetősége megbeszélést tartott a Petőfi Irodalmi Múzeumban 2009. február 9-én, amelyen szó esett az anyanyelvi mozgalom idei eseményeiről, munkacsoportok (sajtó-, nevelési, határon túli nyelvművelő szervezetekkel kapcsolatban tartó, anyanyelvi tábort, ifjúsági, nyelvművelő munkacsoport), valamint regionális (Északnyugat, Délnyugat, Északkelet, Délkelet, Kelet, Budapest) munkaközösségek létrehozásáról.

*

Alapításának 70. évfordulóján megújult az ELTE *Egyetemi Anyanyelvi Napok* rendezvénysorozata. 2009. február 19-én és 20-án a Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet szervezésében helyesírási, nyelvhasználati, versmondó, műalkotás- és esszéversenyt hirdettek, a kapcsolódó programokban pedig bemutattak a nyelvészeti folyóiratok, szakkönyvek szerkesztői. A programot nyelvészeti farsang zárta.

*

Mégis lesz Magyar nyelv ével! Hosszas előkészületek után a művelődési kormányzat úgy határozott, hogy 2009-ben mégis meghirdeti *A magyar nyelv évét*. Várhatóan 2009 első felében a Balassi Bálint Intézet pályázatokat is kiír az évvel kapcsolatban.

*

A *Szarvas Gábor Nyelvészeti Asztaltársaság* 2009. évi találkozói: február 19., április 16., június 18. (Szarvas Gábor Nap 16.00 órától), szeptember 17., november 19. Mindig csütörtökön 18.30-kor az Akadémiai klubban és étteremben. Minden érdeklődőt szeretettel várnak a törzstagok.

*

Új honlapja van a *Magyar Nyelvi Szolgáltató Irodának*. Megújult a nyelvi gyorssegély, valamint két új nyelvi program is indult (Az év szava, Szómagyarító program): www.many-szi.hu.

*

Hétköznap 19.25-kor a sporthírek és a Vacka rádió között hallható a Magyar Rádió anyanyelvi ötperce, a *Tetten ért szavak*.

Nyelvészeti könyvek

Ágoston Mihály: *Kézikönyv a magyar médiamondatról. Anyanyelvű*

kommunikációnk hitele. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2008.

Balázs Géza szerk.: *A magyar reneszánsz stílus. Inter-Magyar Szemiotikai Társaság-PRAE.Hu*, Budapest, 2008. (Megrendelhető: www.szemiotika.hu.)

Bibok Károly: *A morfológiától a pragmatikáig. Tanulmányok Pete István 80. születésnapjára*. Szegedi Egyetemi Kiadó, Szeged, 2008.

Fordítástudomány. 2008/2. (X. évfolyam)

Hidasi Judit: *Interkulturális kommunikáció*. 2. kiadás, Scolar, Budapest, 2008.

Hódi Éva szerk.: *Hűség az anyanyelvhez*. Szarvas Gábor Nyelvművelő Egyesület, Ada, 2008.

Horváth Péter Iván: *Bevezetés az általános és alkalmazott nyelvészetbe fordításkutatóknak. ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék, Fordítástudományi Doktori Iskola* (2008)

Janitsek Jenő: *A háromszéki Székföld jelenkori és történeti hely- és családnevei*. Budapest, 2008. Magyar Névtani Dolgozatok, 201.

Kicsi Sándor András: *Konyha és lélek*. Orpheusz Kiadó, Budapest, 2007.

Névtani Értesítő 30. ELTE, Budapest, 2008.

Kováts Dániel: *Sátoraljaújhely helynevei és történeti topográfiája. Sátoraljaújhely, 2008. A sátoraljaújhelyi Kazinczy Múzeum füzetek, VI. Szerk.: Fehér József.*

Riskó Péter szerk.: *Katonai kislekikon 4000. A Honvédelmi Minisztérium Hadművelési és Kiképzési Főosztály kiadványa*. Budapest, 2008.

Rónagy Edit: *Nyelvteremtő utódaink. Gyerekkori szóalkotások. Móhács, 2008.*

Szabó József: *A török hódoltság néprajzi és nyelvi maradványai földrajzi neveinkben*. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2008.

Szathmári István: *A magyar stílisztika útja*. Mundus Kiadó, Budapest, 2008.

Szavai Géza: *Szavak a csúcson. Közbeszéd és „elit”-beszéd*. Pont Kiadó, Budapest, 2009.

Szűts László: *Diáksóder 2. Cédrus-Napkút*, Budapest, 2008.

Zágorec-Csuka Judit: *Családom anyanyelve a muravidéki magyarok identitása tükrében*. Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület, Pilisvörösvár, 2008.

Zolnay Vilmos–Gedényi Mihály: *A régi Budapest a fattyúnyelvben*. Fekete Sas Kiadó, Budapest, 2008. (Az 1996-os kiadás újranyomása.)

Események

2009. április 17–18. *Szép magyar beszéd verseny pedagógusképző intézmények hallgatóinak*, Kecskemét

2009. április 17–19. *A Szép magyar beszéd verseny országos döntője – középiskolásoknak*, Kazinczy Gimnázium, Győr

2009. április 23. *A magyar nyelv napja. A magyar nyelv hete megnyitója*, Széphalom

2009. április 24. *Nagy J. Béla helyesírási verseny*, Eger

2009. április 24–25. *Tájnyelvi vetélkedő*, Széphalom

2009. május 30. *Simonyi Zsigmond általános iskolai helyesírási verseny*, ELTE, Budapest

2009. június 18. 16.00 *Jelentés a magyar nyelvről*. Szarvas Gábor Nap, MTA, Budapest

2009. szeptember 3–5. *II. Magyar interdiszciplináris humorkonferencia*, Siófok

2009. október 2–4. *Hetedik Semiotica Agriensis, EKF, Magyar Szemiotikai Társaság* (Eger)

2009. október 8–10. *Szarvas Gábor nyelvművelő napok*, Ada (Szerbia)

2009. október *Az Édes anyanyelvünk nyelvhasználati verseny országos döntője*, Kossuth Lajos Gimnázium, Sátoraljaújhely

2009. október *A magyar nyelv múltja, jelene és jövője állandó kiállítás megnyitása*, A Magyar Nyelv Múzeuma, Széphalom

2009. november 6–7. *Kossuth-szónokverseny*, ELTE, Budapest

Konferenciafelhívás

Az utazás szemiotikája címmel rendezik meg Egerben 2009. október 2–4. között a Semiotica Agriensis 7. konferenciáját. Szemiotikai vagy szemiotikai jellegű – filozófiai, folklorisztikai, kommunikáció-, médiaelméleti, nyelvészeti, művészetelméleti, irodalmi, pedagógiai stb. – témában jelentkezhetnek előadással egyetemi, főiskolai hallgatók, PhD-hallgatók, oktatók, kutatók. Jelentkezési határidő: 2009. június 20. Részletek: www.szemiotika.hu.

Legelőször a 2008. évi 5. számunkban közzétett rejtvények megfejtését adjuk közre.

I. Betűpárokból színpadi mű! 1. Karancsalja. 2. Kisnémedi. 3. Pannonhalma. 4. Hevesaranyos. 5. Vasszentmihály. 6. Szentendre. A betűpárok összeolvasva Heltai Jenőnek A néma levente című mesejátékát adják ki.

II. Egy író, egy regény. 1. Iskolaév. 2. Szétszór. 3. Sütemény. 4. Kankalín. 5. Adalbert. 6. Tapintás. A 3. és az 5. oszlopból összeolvasható regénycím: Két nap az élet. 1908. augusztus 29-én született szerzője az e művéért Goncourt-díjat kapott Robert Merle.

III. Kancsalító. 1. Szil – szál – szel – szél – szól – szül. 2. Ír – ár – ér – ör – úr – úr. De elfogadtuk a néhány megfejtő által beküldött kun – kan – kán – ken – kén – kín szósort is, noha a kun nép Európában való felbukkanása után elég hamar beolvadt a magyarságba. 3. Őz – az – ez – íz – úz (egy törökségi nép) – üz. Sokan beküldték az Őz, a csodák csodája című filmből jól ismert Őz nevet; ezt is elfogadtuk. Akik azonban az őz helyett a nyúl szóból alkották meg szavaikat, azok megfejtése nem jó, mert a nyúl nem tartozik az ún. rőt vadak közé. Akik pedig bármelyik meghatározásra kétfágú szóval pályáztak (éger, orosz stb.), azok megfejtése nem felel meg a kiírásnak.

IV. Mit csinál a micsoda? 1. Fő fő. 2. Szán szán. 3. Áll áll. 4. Csap csap. 5. Kel kel. 6. Ring ring. 7. Hall hall. 8. Vár vár. 9. Róna róna. 10. Tegez tegez.

V. Szójátékos csattanó. Igen, de én úszni akarok a boldogságban.

Ezúttal – nagy örömünkre – a szokottnál is sokkal több megfejtés érkezett. A megfejtésekkel együtt hozzánk elküldött újrési jókívánságokat hálásan köszönjük! Azok közül a megfejtőink közül, akik beküldött megoldásaikkal megszerezték a sorsolásban való részvételhez szükséges 70 pontot, a következők részesülnek jutalomban, amely ezúttal Kiss Gábor és Bárdosi Vilmos Szinonimák című, a Tinta Könyvkiadó gondozásában megjelent kötete: Belák Gábor, Nagylóc, Alkotmány út 11. (3175); Benedek Attila, Budapest, Hunyadi János u. 11. (1011); Gólya Gáborné, Tura, Verseny u. 2. (2194); Herr Lajos József, Veresegyház, Damjanich u. 1/1. fszt. (2112); Kali Gábor, Budapest, Tárogató u. 72/a (1021); Kéri Mária, Süttő, Dózsa Gy. u. 35. (2543); Kovács Tamásné, Pannonhalma, Dózsa u. 20. (9090); Muzslai-Zsitva Annamária, Esztergom, Semmelweis u. 2. (2500); Dr. Nagy Imre, Kosd, Almahát u. 7. (2612); Zábó Gyula, Budapest, Nap u. 21. (1082). A nyerteseknek szívből gratulálunk!

A Pontozó új feladatai

I. Fifikás szavak. Azért fifikások, mert csalafinták, furfangosak, legalábbis annyiban, hogy alkalmasak e rejtvényben más, ugyancsak fifikás szavakkal való együttes „szereplésre”. Olyanok, amilyen maga a *fifika*, *fifikás* szó is: az elejük dadógos, szórészektetőzéses. Mivel további eligazítás már aligha szükséges, felsorolunk tíz fifikás szót, illetve nevet. Azaz hogy ezeknek csupán rövid meghatározását adjuk meg, maguknak a szavaknak, neveknek a definíció alapján való megtalálása megfejtőinkre vár. Mindegyik fifikás szóért 2 pont jár, a hibátlan megfejtés tehát 20 pontot ér!

1. Kaukázusi nép:
2. Tejfölös, túrós gombóc:
3. Leánytestvérem:
4. Arcjáték:
5. Cselgáncsozók szőnyege:
6. Puliszka:
7. Klasszikus orosz színdarab hőse:

8. Számottevően nagy:

9. Szakorvos:

10. Ókori mezopotámiai város:

II. Futólépésben. Ha olvasóink helyesen, azaz a szerző szándékának megfelelően töltik ki az ábrát, akkor az 1886–1928-ig élt jeles költőnek, Tóth Árpádnak egyszerre két verscímét is kiolvashatják belőle, anélkül, hogy át kellene rendezniük a sorokat. Ehhez azonban nem egyszerűen egyenesen, nem is pusztán átlósan kell haladniuk az olvasásban, hanem futólépésben, mégpedig a sakkjáték futójának lépésszabályai szerint verscímenként két lépést téve! Ha a képzeletbeli futóval az ábra jobb felső sarkából indulnak ki, akkor a költő pályája legelején, 1904-ben írt versének címére bukkanhatnak, ha pedig a bal felső sarokból, akkor annak a költeményének címére lelhetnek rá, amely egy emberöltővel később, halála évében született. A helyes megfejtésért címenként 8, összesen tehát 16 pont jár!

1. Zodiákus
2. Kétes eredetű (irat)
3. Egy köztársasági elnökünk családneve
4. Ostor is van ilyen
5. Gyógyszert kér az orvostól
6. Szabadnapos (katona)
7. Dél-európai nép

III. Hétszer hét. Megfejtőink az ábra helyes kitöltése után a bal felső saroktól kiindulva és a jobb alsóig eljutva egy száz éve született, tragikus sorsú költőnk egyik versének címére találhatnak. Ha ezután átrendezik a sorokat, ugyanebben az átlóban a költő egy másik versének címét olvashatják el. Ki a költő, és mi a két vers címe? A helyes válasz kérdésenként 6, együttesen tehát 18 pontot ér megfejtőjének!

1. Büszk (a művészetben):
2. Fájdalomcsillapító tablettá:
3. Tejtermék:
4. Egyházközségi gondnok:
5. Észbeli képesség:
6. Érzékelhetővé válik:
7. Hajdani királyunk jelzője:

IV. Szójátékos csattanó. Megfejtésül a mellékelt rejtvény csattanóját kell beküldeni. Megfejtése 25 pont.

Az e számunkban közzétett rejtvények együttes értéke 79 pont, de már 60 pont is elég ahhoz, hogy valaki részt vehessen a sorsolásban, és egy értékes könyv nyertese lehessen. Könyvjutalomban tíz szerencsés megfejtőnk részesül. A fejtörők megoldását **2009. június 1-jéig** tessék elküldeni címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, 1364 Pf. 107.

Minden rejtvénykedvelő olvasónak jó szórakozást és sikeres megfejtést kívánunk a feladványok készítői:

Bencze Imre (I.), Grétsy László (I.), Harmati Gizella (III.), Láng Miklós (II.), Schmidt János (IV.)

Szójátékos csattanó

Új szavak, kifejezések (54.)

Az új értelmező kéziszótárban nem található szavakból és kifejezésekből nem okvetlenül az első előfordulásokat szemlézzük.

adósságspirál – folyamatosan növekvő, felpörgő adósság

állj ki, és mondd! – a *stand-up comedy* magyar fordítása (Magyar Nemzet, 2009. jan. 31.)

beszélgetőrobot – előre programozott, kérdésekre „kliséfeleletekkel” válaszoló számítógépes program (Magyar Nemzet, 2009. jan. 3.)

digitális útikönyv – tenyérben elférő GPS-készülék (Magyar Nemzet, 2006. febr. 7.). Javasolt magyar változat: *hangos útikönyv* vagy *hangos térkép*.

fájlcsere hálózat – az interneten főleg zenék, filmek „cserelésére”, voltaképpen a szerzői jogok megkerülésével való terjesztésére létrejött hálózat. Javasolható magyar változat: *cserehálózat*.

GPS-készülék (kiejtése: dzsípiesz) – műholdas globális helymeghatározó készülék. Javasolt magyar változat: *helymeghatározó*, esetleg *útangyal*.

netlatin – az interneten használt angol nyelv megnevezése

netokrácia, netokrata – az új informatikai társadalmi berendezkedés elitje; az interneten folyamatosan tájékozódó réteg (Jan Söderqvist és Alexander Bord svéd szociológus szóalkotása, Népszabadság, 2009. jan. 12.)

nyílt forráskódú program – szabadon, ingyen letölthető és használható számítógépes program. A túl bonyolult kifejezés helyett javasoljuk: *szabad program*, *nyílt program*.

röpeladás l. *shortolás*

rumgörcs – a szeszital-fogyasztás hirtelen abbahagyása után jelentkező alkoholos epilepszia, roham (Magyar Nemzet, 2009. jan. 3.). Érdekes szóújítási javaslat érkezett rá: *józan görcs*.

shortolás – részvényeladás a részvények előzetes birtoklása nélkül (Népszabadság, 2009. febr. 20.). Helyettesítésére kérjük olvasóink javaslatait. Saját javaslatunk: *röpeladás*.

stand-up comedy l. *állj ki, és mondd!*

tenyérszámítógép – apró, kézben elférő számítógép, pl. GPS-készülék (Magyar Nemzet, 2006. febr. 7.). Remek szóalkotás.

útangyal l. *GPS-készülék*

vakrandi – felületes internetes ismeretség alapján megszervezett találkozó

A rovat 1998–2005. között megjelent anyagát teljes egészében tartalmazza a következő kötet: *Jelentés a magyar nyelvről (2000–2005)*. Szerk.: Balázs Géza. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2005. További gyűjtés: Minya Károly: *Új szavak I.* Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2007.

B. G. és B. M.
balazsge@due.hu

Óvatos gyerek – Veszélyes túrara indulunk, papa? – Igen, fiam. – Akkor kopaszra nyíratkodom. – Miért? (A választ az ábra számozott soraiban rejtettük el.)		1		NORVÉG AUTÓJEL	DIVATJAMULTTÁ VÁLÍK	A SZÍNHÁZBAN VASTAPS A JELE	RÉPCEPARTI HELYSÉG LAKOSA
				KIS NŐI TÁSKA			
2		A HÁTÁRA ÚT	SORVÉGI!				
		HIDROGÉN OLDALSÓ	IPARI FÜTŐANYAG E NAPON				
VÍZBEN LEBUKIK						RÓMAI 1-ES	
TANÁCSOL						HÜVELYK. NYI	
SÖTÉT NAPSZAK					MESÉVÉGI		RAVASZDI KÖLYKE (PÉLDÁUL VUK)
EINSTEINIUM					... PELIN: BOLGÁR ÍRÓ		
			CENTIMÉTER. RÖV. DOROG HATÁRA!		NEM. KOMPONISTA (WERNER) KÁZUS		
ESZTÉTA, ÍRÓ (ISTVÁN)		FUTBALLKAPUS (GYULA) BILBAÓI					
VIZÓZÓN							
ALSÓ VÉGTAG			FÉRFINÉV RUHÁT MEGTISZÍT				
FORMA, IDOM				PÁROSÁVAL NYIT!		PATÁS ÁLLAT	
				PL. A MÁJKRÉM		NEM AD SZÍVESEN	
MIHÁLY, BECÉZVE							
FOSZFOR					LÉTRA VAGY LÉPCSŐ RÉSE		
					NAGYHATALOM APADNI KEZD!		
SZÓSZMÓTÓL	BORPÁRLAT						
SVÉD AUTÓJEL	KERGET, HAJSZOL						BELEGYEZIK
OPUS ZALAI FALU ROMVÁRRAL		ELKÜLÖNÍTETT FÜLKE					ÓSZÖVETSEGI PROFÉTA
		IBOLYKA					
			ÉS, LATINUL ÉSZAK, RÖVIDÍTVE			ÓCSKA JÁRMŰ TESZI NÉVELŐ	
A SUGÁR JELE	KÖLCSÖNHAJLÉK						
GRAMM BELTÉRI	FOGADALOM						
			A-VA KÉPZŐPÁRJA SZOKNYA			ÉSZAKI FÉRFINÉV SZÜRKENEK TART	
SZALONIKI TENGERE		AMPER ANYAGCSERÉT FOLYTAT		TÉSZTAFÉLESÉG GYÖNGYSZEM!			
GÓZOS VÉGE!							
					NÉZD! A NITROGÉN VEGYJELE		UGYAN, DEHOGY! OXIGÉN
IGEVÉGI NYITOTT ÉPÜLET-RÉSZ	B					A JUH HÍMJE	

NYELVÉSZ • LELETEK

ELV • ÉSZLELETEK

A szörp maga édesítés-re mindenestre volt annyira alkalmas, mint az akkoriban árult közönséges fekete cukorszörp, de amellett a kipréselés után visszamaradó anyagot – a malasztot – is minden gazdálkodó ember ugyancsak jól értékesíthette, praktikus előnyeit tehát teljes egészében értékelni tudta.

Ez olyan szótévesztés, amely „szépségével” már inkább örömet szerez az olvasónak, mintsem bosszúságot okoz. „Az Isten ... áldását adja kedre [= kegyelmedre], azaz hogy betöltse a ked szívet malasztjával” – írta Mikes Kelemen a Törökországi levelekben. Nos, ez a malaszt sem becsülhető le, sőt, ez az igazi, de, mint látható, a répacukor gyártásának melléktermékét, a kipréselés után visszamaradó malasztot sincs okunk lefitymálni! Egyébként az a gyanúm, hogy nem is virtigli szótévesztéssel állunk szemben, hanem a fél évszázaddal ezelőtti, háborús időkben mindenki által ismert szónak, a melasznak a tulipán > tulipánt mintájára alakult ki a népies nyelvhasználatban malaszt változata is, s ezért tudták értékelni a gazdálkodók az idézett szövegben a malasztot! Az érdekes példára Gechter János hívta fel a figyelmünket. (G. L.)

AMULETT ÉKSZER

MJNŐSÉGI ÉKSZEREK ALACSONY ÁRON

Jegyűrűk széles választékban készletről. Elegáns fülbevalók, láncok, karláncok és garnitúrák. Ballagásra könnyű divatékszerek, valódi drágaköves ötvösmunkák.

Árengedményes akció folyamatban a készlet erejéig.

Amulett ékszerbolt [redacted], [redacted] u. [redacted] (A Hűszemeletes alatt.)

Kissé különös az „űrűk” hirdetése – írja Láng Miklós balatonalmádi olvasónk.

INNSBRUC

besízési, gleccsersí

Egy kecskeméti utazási iroda programajánlata. Mi lehet ez a besízés? Talán sílécen jutnak be a vendégek Innsbruckba? (Sarkady László, Budapest)

Műanyag tányér Műanyag levestál ajtóra/ablakra
AZ ÁRU A KÉSZLET ERÉÉIG TART. A képek illusztráció jellegűek

A már a médiákból is ismert

Dr. [redacted] K [redacted]
 pszichológus és szexszológus

várja a rászorulókat
 jelentkezését, akiket jelentős
 sikerrel gyógyítunk!

Tel: [redacted]
 e-mail: [redacted]
 web: www.[redacted].com

Bár nem ismerjük az illetőt a „médiákból”, kijavítjuk hirdetésének helyesírási hibáit: pszichológus, szexológus. Ráadásul egyeztetési hiba is akad: várja ... gyógyítunk. (B. G.)

MERT AZ ÖN
 IRODÁJA OTT VAN
 AHOL AZ ÜGYFELEI
 VANNAK

Reklámszövegekben egyre fogy a vessző, a pont... (B. G.)

Wok
 classic maxi, thai maxi
 gyorsfagyasztott
 750 g

749,-
 998,67 Ft/1 kg

Biztosan finom lehet. Most már csak azt nem tudom, hogy magamnak vagy a kutyámnak vegyek ilyen. Mivel az egészből csak a gyorsfagyasztott szót értem. (Beküldte Miklós Józsefné komáromi olvasónk.)

Jé! Eltűnt egy jé! (Takács Lászlóné budapesti olvasónk leveléből.)

